

Lærebog

i

Verdenshistorien

til Brug for Realskoler og Pigeskoler

af

Fredrik Nielsen,
Kateket ved Vor Frelzers Kirke.

I.

Oldtiden.

Kjøbenhavn.

JACOB ERSLEVS FORLAG.

1875.

Indledning.

Historien fortæller os Menneskeslægtens Levnedsløb. I den hellige Skrift finde vi baade Fortællingen om Menneskets Skabelse og flere Træk af Menneskeslægtens Barndomshistorie. Hos andre Folkeslag træffe vi derimod kun Myther, i hvilke vi ofte kunne gjenkjende de bibelske Fortællinger, der ere blevne omdannede i Overensstemmelse med vedkommende Folkeslags Levevis og Syn paa Livet. Jo længere vi gaa tilbage i Tiden, desto usikrere og ufuldstændigere bliver den historiske Fortælling. Vi komme til en Tid, som vi kun kjende fra Sagn 3: Fortællinger, der have vandret fra Mund til Mund, før de bleve nedskrevne. Ved saaledes at overgives mundtlig fra Slægt til Slægt ere de historiske Begivenheder imidlertid som oftest blevne udsmykkede eller endog helt forvanskede. Til sidst komme vi til en Tid, om hvilken selv Sagnene tie. Vi have dog fra hin fjærne Oldtid ikke faa andre Efterladenskaber, saasom Levninger af Templer, Boliger, Grave, Vaaben eller Redskaber til dagligt Brug. Nogle Steder, som i Indien og Ægypten, findes endnu store Mindesmærker, der stamme fra en Tid, som ligger flere Tusindaar bag ved vor egen, og disse Mindesmærker vidne om en høj Grad af Kultur. Anden Steds ere derimod Levningerne fra denne »forhistoriske« Tid saare simple, saa at vi maa antage, at vedkommende Folkeslag have staaet paa et meget lavt Dannelsesstrin. Naar vi betragte disse Kjendsgjæringer, synes det rimeligt at antage, at Menneskeslægten har begyndt sit Levnedsløb med Anlæg til en rig Udvikling, men tillige, at Udviklingen mange Steder er bleven hæmmet eller standset. Medens

en Del af Menneskeslægten udviklede en herlig Kultur, sank en anden Del af den ned paa et lavt Trin ved at leve i Afsondring eller under uheldige ydre Forhold. Dette synes t. Ex. at have været Tilfældet med de ældste Indbyggere i Evropa; hvad vi kunne slutte os til om deres Levevis, minder meget om de saakaldte »vilde Folk«, der endnu træffes i andre Verdensdele.

Den Tid i Evropas Udviklingshistorie, der ligger forud for den historiske Tid, er af Oldtidsforskerne (Arkæologerne) bleven delt i tre store Tidsrum, der have faaet Navne efter de Æmner, der brugtes til skærende Redskaber*). I det første Tidsrum, **Stenalderen**, havde Mennesket Redskaber af Sten og Ben. Stenalderens Folk levede af Jagt og Fiskeri og kjendte ikke Brugen af Metaller. Da de for Aartusinder siden beboede Evropa, fandtes der ikke faa Dyrearter, der siden ere uddøde, som Mammuthdyret, Kæmpehjorten og flere store Næshorn. Levninger fra den Tid have vi i Køkkenmøddingerne og til Dels i Pælebygningerne. Paa Kysterne ved Kattegattet, men ogsaa anden Steds i Danmark og Storbritannien finde vi store Affaldsdynger, der i forskellige Lag indeholde Østersskaller, Redskaber af Sten og Ben og Dyreknober, som bære Spor af skærende Redskaber. Tillige findes der i disse Dynger Potteskaar, Kul og Aske. Alt dette tyder hen paa, at de ere dannede af Affald fra Maaltider, og derfor have de faaet Navnet »Køkkenmøddinger«. Pælebygningerne findes i de schweizerske og norditalienske Indsøer. Da Vandstanden for en Snes Aar siden blev lavere i Züricher-Søen end nogen Sinde før i Mands Minde, lagde man Mærke til, at en Mængde Pæle ragede op af Søens Bund. Noget senere gjorde man lignende lagtagelser anden Steds, og Arkæologerne bleve enige om, at disse Pæle maatte være Levninger af Boliger. Efter de Oldsager, som findes i Pælebygningerne, maa nogle af dem henføres til Stenalderen, men mange ere først fra de følgende Tidsrum. Det er endnu ikke tilstrækkelig oplyst, hvorfor disse Boliger opførtes paa Vandet. Stenalderens Folk hensatte Ligene ubrændte i de saakaldte

*) Det er nordiske Forskere, Thomsen, Steenstrup, Worsaae og Nilsson, der have gaaet i Spidsen ved disse Undersøgelser.

Jættestuer og Stendysser (Højaldere). Disse findes i større eller mindre Gravhøje og bestaa af et eller flere Gravkamre, der ere dannede af Granitblokke. I disse med stor Omhu opførte Grave findes ikke blot Menneskeben, men ogsaa Vaaben og Redskaber af Sten, Ravperler og Lerkar, der synes at have indeholdt Levnedsmidler. I det næste Tidsrum, **Broncealderen**, kom Broncen, der er en Blanding af Kobber og Tin, i Brug i Steden for Sten. Fra Bronzealderen have vi mange skønne Oldsager som Stridsøxer, Sværd, Skjolde, Lurer og Spænder af Bronze, samt Armringe og andre Smykker af Guld. Bronzealderens Folk brændte sædvanlig Ligene, og naar disse vare brændte, blev Asken og Knoklerne samlede i Urner og satte i Gravhøje (Brændalderen). Efter Bronzealderen fulgte **Jernalderen**, i hvilken ikke blot Jærnet, men ogsaa Sølv og Bly kom i Brug. Hvor naar Jernalderen tager sin Begyndelse i Evropa kunne vi ikke bestemt angive. Anden Steds var Jærnet langt tidligere i Brug. Saaledes omtales allerede i første Mosebog Lameks Søn, Tubalkain, der »kunstig gjorde al Slags skarpt Kobber- og Jærntøj«; og af den græske Digter Homeros' Skildringer kunne vi se, at Jærnet var vel kjendt i Lilleasien for tre Tusindaar siden. Med Jernalderen træde vi for Evropas Vedkommende ind paa den historiske Fortællings Grund, og til dette Tidsrum maa ogsaa Opfindelsen af Bogstavskriften henlægges.

Ogsaa ad anden Vej har man søgt at vinde Kjendskab til den fjærneste Oldtid. En hel ny Videnskab, »den sammenlignende Sprogvidenskab«), har i vore Dage givet sig i Færd med at udgranske Slægtskabsforholdet mellem de forskellige Folkeslags Tunge-maal. Naar vi sammenligne de skandinaviske Sprog med Tysk og Engelsk, se vi let, at de staa i et nært Slægtskabsforhold; men dette strækker sig langt videre. De nævnte Sprog, der alle høre til den saakaldte gotiske Sprogklasse, ere atter beslægtede med de fleste andre evropæiske Sprog, og disse igjen med Persisk og Indisk. Alle de nævnte Sprog ere derfor at betragte som

*) Den store danske Sprogforsker Rasmus Kristian Rask satte sit Liv ind paa Arbejde i denne Videnskabs Tjeneste.

Grene paa én fælles Stamme, og de kaldes gjerne med et fælles Navn »indo-evropæiske« eller »jafetiske« (efter Noahs Søn Jafet). Overbefolkning maa have tvunget Folkene til at forlade deres Hjem, og derved opstod Sprogforskjellen; thi naar et Sprog ved Udvandring spredtes til forskjellige Lande, blive Ændringerne, som det undergaar, ikke ens, og derved spalter Sproget sig i flere Grene. Sprogforskningen peger paa Egnene om det kaspiske Hav som Menneskeslægtens første Hjemsted. Kamiterne (efter Kam) drog ned i Egnene om Floderne Evfrat og Tigris, og senere bredte de sig videre. Til dem hørte foruden Babyloniere og Assyriere tillige Kananiterne og de fleste af Afrikas Beboere, samt maaske Filisterne og Fønikierne. Den saakaldte semitiske Folkeæt, til hvilken Jøderne, Syrerne og Araberne hørte, udbredte sig ned over Jødeland, Syrien og Arabien. Den jafetiske Folkeæt gik derimod i andre Retninger. Perserne og Inderne vandrede ind i de Lande, der bære Navn efter dem, men Evropa blev ogsaa befolket. De græsk-italiske Folk vandrede i Forening ind i Evropa. Af de Ord, der ere fælles for disse Folkeslags Sprog, kan man nemlig se, at Grækerne og Italerne engang have dannet ét Folk. Under den senere Udvikling kom der dog store aandelige Forskjelligheder til Syne hos dem, i det Grækerne aabenbarede en rig Fantasi, medens Italerne viste en tør Forstandighed. Foruden disse to Folk vandrede ogsaa Kelterne ind i Evropa; de bleve imidlertid efterhaanden trængte længere og længere mod Vest af senere Indvandrere, de gotiske og slaviske Folk (Russere, Polakker, Tjekker, Vender osv.), der maaske en Tid fulgtes ad.

Naar vi betragte Grundbetydningen af de Ord, hvis Rødder vi kunne forfølge længst tilbage, faa vi et Indblik i de Menneskers Liv, der talte dette Ursprog. I Ordet »Fader« ligger saaledes Grundbetydningen »Beskytter«, i »Mand« »den, som tænker«, i »Moder« »den, som føder«, i »Broder« »Hjælper«, i »Søster« »den, der gjør Huset hyggeligt«, i »Søn« »født«, i »Datter« »Malkepige«. Vi kan af disse og andre Ord slutte os til, at hint Urfolk har ført et Hyrdeliv, omtrent som det skildres i den første Bog i den hellige Skrift. Faderen var Husets Beskytter, Moderen sad i Teltet og vaagede over sine

Børn, og Sønnerne og Døtrene vogtede og vandede Kvæget. Sproget lærer os endvidere, at dette Urfolk kjendte Koen og alle vore Husdyr, maaske med Undtagelse af Katte og Høns. De vare dels Hyrder, dels Agerdyrkere, men selv naar de dyrkede Jorden, førte de dog ofte et omflakkende Nomadeliv. De havde Huse, Vogne, Vaaben og Baade og kjendte flere Metaller, dog maaske ikke Jærnet. Som Arv fra det fælles Hjem tog Folkene ogsaa Troen paa én Gud med sig. Men snart begyndte de dog at gaae deres egne Veje og at dyrke Skabningen over Skaheren, og kun i det udvalgte Israels Folk blev Troen paa den eneste sande Gud bevaret.

Hver Familie dannede oprindelig et Samfund for sig, og de Familier, der udgik fra samme Par Forældre, dannede en Stamme. Saa længe Stamfaderen levede, var han Stammens Høvding, men efter hans Død gik denne Værdighed i Arv til den, der ved Alder, Guds frygt eller Kløgt forstod at gjøre sig gjældende. Stammehøvdingen var oprindelig baade Fyrste, Dommer og Præst for sin Stamme. Naar flere Stammer sluttede sig sammen, blev én af Stammehøvdingerne gjerne den første. Nogle Steder, som især i Østerland, fik denne al Magt, saaat alle andre kun blev Trælle over for ham; anden Steds, som i Vesterland, var han i Forhold til de andre Stammehøvdinge kun den første mellem Ligemænd. Da der senere dannedes ordnede Stater, kom derfor Despotiet til at raade i Østerland, medens Friheden brød sig Vej i Vesterland. Denne Overgang til ordnede Stater gik navnlig for sig, efter at Agerbrug var bleven almindelig; thi det nødte snart Menneskene til at tage faste Boliger. Medens Slettelandenes Beboere saaledes efterhaanden bleve Agerdyrkere, levede Bjærgenes og Skovenes Beboere af Jagt, og Folkene paa Kysterne og ved Floderne drev Fiskeri. Efter at Mennesket havde lært at danne sig Baade, først af udhulede Træstammer, begyndte Skibsfart og Handel at faa Betydning. Ved de sejlbare Floder eller paa Kysterne dannede der sig Stæder, og de bleve ikke alene Oplagspladser for Handelen, men ogsaa Arnesteder for Industri, Kunst og Videnskab.

Oldtiden.

Assyrierne og Babylonierne.

I de frugtbare Egne, som vandes af Floderne Tigris og Evfrat, boede to Folkeslag, Assyrierne og Babylonierne. Assyriens Hovedstad var Ninive ved Floden Tigris, Babyloniers var Babylon ved Evfrat. Assyrien havde i den ældste Tid («Ninus og Semiramis») udstrakt sit Herredømme ogsaa over Babylonien og et andet Naboland, Medien, og siden undervang den mægtige assyriske Konge Salmanassar Israels Rige. En af hans nærmeste Efterfølgere, Sankerib, gjorde et Tog mod Juda Rige, men det endte uheldig. De følgende assyriske Konger sank hen i Blødagtighed og Velleverd. En af dem, Sardanapal, skal endog have baaret Kvindeklæder og vist sig med Ten i Haand. Da det rygtedes, sluttede Statholderne i Babylonien og Medien Forbund for at tage Magten fra deres kvindagtige Overkonge. De ventede en let Sejr, men Faren havde vækket Sardanapal, saa han rustede sig til et tappert Forsvar. Først da en Oversvømmelse af Tigris havde ødelagt noget af Stadens Mur, tabte han Modet. Deri saa han nemlig Opfyldelsen af en gammel Spaadom om, at «Ninive skulde falde, naar Floden blev dens Fjende». I sin Fortvivlelse stak han Ild paa sit Slot og opbrændte sig selv og sine Hustruer. De sejrende Babyloniere og Medere delte saa hans Rige imellem sig (606 før Kristi Fødsel).

Efter Ninives Fald var Babylonien en Tid det mægtigste Rige i Asien. Blandt dets Konger maa især mærkes den krigerske Nebukadnesar, der erobrede Juda Rige. Han smykkede sin Hovedstad med Slotte og Templer («Bels Taarn») og omgav den med en høj og bred Mur. For at glæde sin Hustru, der var født mellem skovbe-

voxede Bjerge, opførte han i Nærheden af sit Slot de saakaldte «hængende Haver». Den vidt udstrakte Handel og Jordbundens Frugtbarehed skaffede Babylonierne Rigdom, men Rigdommen gjorde dem lade og vellystige. Deres vigtigste Gud var Bel eller Baal, hvis Præster, Kaldæerne, nøje gave Agt paa Himmellegemernes Gang. Men selv ved deres Gudsdyrkelse herskede usædelige Skikke, og Babyloniers Magt sank Aar for Aar som Følge af Folkets Blødagtighed og Usædelighed. Til sidst blev Riget erobret af den kjække Perserkonge Kyros, der trængte ind i Babylon, medens de sorgløse Indbyggere holdt Fest (538).

Kun nogle store Grusbjerge og Levninger af Murværk vise nu den rejsende, hvor Babylon har ligget. Da disse Egne ikke have Kampesten, maatte man bygge alt af brændte Teglsten, og de have ikke kunnet modstaa Stormens, Ildens og de voldsomme Regnskyls Magt. Derimod har de sidste Aartiers Udgravninger givet os Indblik i det gamle Ninive. Man har der fundet vel vedligeholdte Levninger af Paladser, hvis Vægge ere prydede med op-højede Arbejder i Alabast, som dels vise os Konger i Krig og paa Jagt, dels Scener af Livet i Freden. Paa dem findes der ogsaa Indskrifter med den saakaldte «Kileskrift», som man nu til Dels kan tyde.

Fønikierne.

Den smalle Kyst mellem Libanons Bjerge og Middelhavet beboedes i Oldtiden af Fønikierne. Deres Lands Beliggenhed henviste dem til at leve af Havet, og Libanons Cedre gav dem Tømmer til Skibe. De dristige fønikiske Sømænd drog uden at have Kompas, kun vejledede af Stjærnerne, ud paa lange Rejser. Deres vestlige Handelsvej gik til Middelhavets Øer og Kyster, ja de vovede sig endog langt uden for Gibraltarstrædet (Herkulesstøtterne) op til England, hvor de hentede Tin og Pelsværk, og til Nordsøens og Østersøens Kyster, hvor de samlede Rav. Den østlige Handelsvej gik ved Karavaner til Mesopotamien og Arabien, hvorfra de fik Tæpper og Røgelse, og derfra videre til Søs til Indien, hvor de tilbyttede sig Krydderier, Elefanttænder og Guld. Sølv fandt de i stor Mængde i Spanien.

Fønikien dannede saaledes et Bindeled mellem Østen

og Vesten. Dets Indbyggere vare det første Handelsfolk, og da de holdt deres Handelsveje skjulte, vare de længe uden Medbejlere paa Havet. Foruden Handel og Skibsfart blomstrede ogsaa forskellige Grene af Værkfliden i Fønicien. Væverierne i Sidon og Purpurfarverierne i Tyros vare vidtberømte, og Opfindelsen af Glasstet tillægges Fønikierne. Ogsaa Bygmestre og Kunstnere fandtes iblandt dem. Da Kong Salomo byggede Templet i Jerusalem, hentede han baade Bygmester og Bygningsmænd i Tyros. Det travle og driftige Folk tog sig derimod ikke megen Tid til Gudsdyrkelse. Deres vigtigste Gud var Molok, til hvem der ofredes Mennesker.

Alle Vegne hvor de kom, anlagde de Plantestæder. Flere af disse, som Palermo og Cadix, ere endnu store Handelstæder, men ingen havde i Oldtiden den Betydning som Carthago («Dronning Dido») i det nuværende Tunis. Da Fønicien var kommet under Persien, tilrev Carthago og Grækerne sig en Del af dets Handel, og senere, da Alexandrien blev anlagt, var Tyros's og Sidons glimrende Tid omme.

Ægypterne.

De gamle kaldte Ægypten «en Gave af Nilen», fordi det er denne Flods Oversvømmelse, som gjør Landet saa frugtbart. Hvert Efteraar gaar Nilen over sine Bredder og forvandler Lavlandet til en Sø; naar den atter vender tilbage til sit Leje, har det Dynd, den førte med sig, gjødet de oversvømmede Steder, og Kornet bærer mange Fold. Ægypten var derfor i Oldtiden Kornkammer for alle Middelhavslændene («Josefs Historie»). Foruden Agerdyrkning trivedes baade Haandværk, Handel, Videnskab og Kunst, især Bygningskunsten. Dog hindredes alle disse Idrætter meget ved den gamle Inddeling i Klasser eller Kaster. En Søn opdroges næsten altid til Faderens Gjerning, og den unge Ægypter giftede sig med en Kvinde af den Kaste, han selv tilhørte. Krigerne og Præsterne vare de fornemste; de ejede den største Del af Jorden. Præsterne vare ogsaa de eneste, som lagde Vind paa at erhverve Kundskaber; derfor tog man altid baade Dommere og Læger af Præstekasten. De iagttog Himmeligemernes Løb og udregnede Tiden for Nilens Stigen og Falden; og de vare

de eneste, som kunde tyde den gaadefulde Billedskrift, Hieroglyferne, som findes paa mange Mindesmærker i Ægypten. Krigerne stode ved Siden af Præsterne, men disse to Kaster saa med Foragt ned paa Agerdyrkere, Haandværkere og Kjøbmænd, der tilsammen dannede én Kaste, og især paa Hyrderne; thi «Hyrdelivet var Ægypterne en Modbydelighed».

Ægypterne tilbød mange Guder, navnlig Osiris, Frugtbarhedens Gud, og Isis, Jordens Gudinde. Desuden dyrkedes der rundt i de forskellige Landskaber forskellige Dyr, saa som Katten, Hunden, Krokodillen, Ibis og Oxen Apis. Denne sidste skulde være sort med en hvid Blis i Panden, med Billedet af en Ørn i Nakken og af en Torbist paa Tungen. Naar en Apis døde, var der Landesorg, men naar en ny blev funden, glædede hele Folket sig.

Uforgængelige Bygningsarbejder have til vore Dage bevaret Minder om de gamle Ægypteres Kunstfærdighed. I Øvreægypten træffe vi Ruinerne af den berømte Kongestad Theben «med de hundrede Templer», omgivet af vældige Sfinxer (Løver med Menneskehoveder), og Obelisker (høje Støtter af én Sten). I Bjærgkjæden mod Vest findes Kongegrave. Hver Begravelse omslutter en hel Række Kamre, hvis Vægge ere smykkede med Malerier og Billedhuggerarbejder. De første vise os dels Scener af Ægypternes Liv, dels Fremstillinger af den Sjælevandring og Dom, der efter deres Tro forestod den dodes Sjæl. I det største af Kamrene findes altid en Kiste af Granit, i hvilken det kongelige Lig blev hensat. Ægypterne balsamerede deres døde og svøbte dem i fint Linned; saadanne balsamerede Lig, de saakaldte Mumier, ere fundne i stor Mængde. Ogsaa i Mellemægypten findes Kongegrave, de vældige Pyramider, som knejsede nær det Sted, hvor Mellemægyptens Hovedstad, Memfis, laa. Den største af dem er 450 Fod høj, skjønt Spidsen er falden ned.

I den Tid, da Theben og Memfis vare Hovedstæder, levede Ægypterne uden synderlig Samfærdsel med andre Folkeslag. Først da Sais i Nedreægypten var bleven Rigets Hovedstad, kom de i livligere Forbindelse med den øvrige Verden. Kong Psammetik i Sais delte først Magten med elleve andre Fyrster, men ved Hjælp af græske

Soldater blev han Enehersker. Først under ham kom Ægypten i nøjere Forhold til Grækenland. Hans Efterfølger Neko lod fœnikiske Sømænd foretage en Omsejling af Afrika; de gik ud fra en Havn ved det røde Hav og sejlede sønden om Verdensdelen ind ad Gibraltarstrædet. Omtrent 100 Aar efter Psammetiks Tid var det imidlertid ude med Ægyptens Uafhængighed; Perserkongen Kambyses trængte sejerrig ind i Landet og gjorde det til en persisk Provins (525).

Israels Folk.

De Folkeslag, vi have omtalt, have alle til en Tid været mægtigere end Israels Folk, men dog har intet af dem faaet saa stor Betydning; thi blandt dette Folk fødtes Verdens Frelser, Jesus Kristus. Bibelhistorien fortæller dette udvalgte Folks Levnedsløb udførlig; her skal kun dets Forhold til de andre Verdensfolk omtales.

Folkets Stamfader var Abraham, der paa Guds Bud forlod sin Faders Hus og gik til Kanaans Land. Der kaldte man ham »Hebræeren«: »Manden hinsides fra« og hans Efterkommere »Hebræere«. Disse levede en Tid lang som Hyrder i Landet, indtil en af dem, Jakob, drog til Ægypten med sin Slægt. Der havde nemlig Jakobs Søn, Josef, vundet Yndest hos Kongen (Farao), saa at han var bleven en stor Mand i Landet. Josef skaffede sine Slægtninge Bolig i det frugtbare, men afsides liggende Gosen, for at de der kunde leve som Hyrder, uden at være udsatte for Ægypternes Foragt. Efter Jakobs Tilnavn »Israel« (»den som kæmper med Gud») blev Hebræerne kaldte »Israeliter« (1800).

Hebræerne havde det i Begyndelsen godt i Gosen, men siden, da der kom en ny Kongeslægt paa Ægyptens Trone, bleve de haardt plagede. Da bød Gud Herren Mose, at han skulde føre Folket ud af Ægypten hjem til Kanaans Land (1500). 40 Aar tilbragte Israeliterne paa Vandringen der til; thi en ny Slægt maatte først vox op i Steden for Udvandrerne, der havde syndet haardt mod Gud. End ikke Mose fik Lov til at betræde det forjættede Land; fra Bjærgene Nebo saa han ud over det og døde. Medens han var Togets Fører, havde han ved Sinai Bjærg forkyndt Folket Guds Lov. Den skulde stille Israeliterne fra Hedningerne og

opdrage dem som Herrens Ejendomsfolk, for at Frelseren (Messias) engang kunde fødes blandt dem.

Efter Mose Død fik Josva Anførslen. Han førte Folket ind i Kanaan og delte det erobrede Land mellem de tolv Stammer, som nedstammede fra Jakobs tolv Sønner. Det varede længe, inden der kom fuldstændig Ro i Landet; thi Nabostammerne angreb det ofte. Da sendte Gud de saakaldte »Dommere«, som friede Israels Folk fra Fjenderne og formanede det til Gudsfrygt. Men siden fik Folket Lyst til at regeres af Konger, ligesom Nabofolkene. Den mærkeligste af disse Konger var David, den kongelige Sanger, som ikke blot førte sit Folk til Sejr, men ogsaa digtede skønne Salmer. Davids Søn var den vise Salomo, der ved fœnikisk Hjælp byggede det prægtige Tempel paa Moria Bjærg. Ved hans Død (975), deltes Riget i to Dele: Israels Rige med Hovedstæderne Sikem og Samarien, og Juda Rige med Hovedstaden Jerusalem. Israels Rige blev allerede i Aaret 722 erobret af Assyriens Konge Salmanassar, men Juda Rige holdt i længere Tid Stand. Til sidst blev dog ogsaa det erobret af Nebukadnesar (588). Ligesom Salmanassar havde bortført en Del af Befolkningen i Israels Rige til Armenien, bortførte Nebukadnesar mange af Indbyggerne i Juda Rige til Babylon (»det babyloniske Fangenskab«). Perserkongen Kyros tillod disse bortførte at vende hjem igjen, men først senere, omtrent 70 Aar efter Udlændighedens Begyndelse, drog Massen af Folket hjem under Anførsel af Esra og Nehemja. De opbyggede igjen Templet og lærte Folket at vende sig fra Afguderne og at søge Hjælp og Trøst hos den eneste sande Gud.

Grækenland i Sagntiden.

Grækenlands ældste Befolkning vare Pelasgerne. De levede et stille Liv som Agerdyrkere og tilbød især Demeter (Ceres*), Frugtbarhedens Gudinde, Dionysos (Bakkus), Vinens Gud, samt Zevs (Jupiter), Himlens og Jordens Herre. Vi have endnu Levninger af Murværk

*) Romerne havde omtrent de samme Guder, som Grækerne. Navnene i Klammer ere de latinske Navne paa de græske Guder og Gudindef.

fra den pelasgiske Tid, de saakaldte »kykloiske Mure«. Disse ere store Stene, som ere dyngede oven paa hinanden uden Bindemiddel, ganske som i Ægypten.

Pelasgerne bleve fortrængte af de med dem beslægtede stridbare Hellenere, efter hvem Grækenland blev kaldet Hellas. Hellenerne deltes i tre Hovedstammer: Dorerne, som boede paa Peloponnesos, Ionerne i Attike og paa de græske Øer, og endelig Æolerne i Bøotien og dets Nabolande. Foruden Pelasgernes Guder dyrkede Hellenerne især Here (Juno), Zevs's Hustru og Gudernes Moder; Pallas Athene (Minerva), Visdommens Gudinde; Apollon, Sangens Gud, der har de ni Muser i sit Følge; Artemis (Diana), Jagtens Gudinde; Afrodite (Venus), Kjærlighedens Gudinde; Ares (Mars), Krigens Gud; Posidon (Neptunus), Havets Herre, og Hades (Pluto), Herskeren i de dødes Rige. Til Guderne ofrede de baade Jordens Frembringelser og Dyr, disse sidste ofte i stort Tal (»Hekatomber«).

At Hellenerne vare et daadskraftigt og krigersk Folk, kan man se af de mange Sagn om Helte og Heltegjeringer, som levede iblandt dem. Der gik saaledes Sagn om Halvguden Herakles (Herkules), som udførte »de tolv Arbejder« (»Vandslangen«, »Avgias's Stald«, »Kerberos«); om Thesevs, der drog til Øen Kreta, hvor han ved Kongedatteren Ariadnes Hjælp (»Ariadnetraad«) fandt ind i den vildsomme Labyrint og dræbte Uhyret Minotavros; om Jason, der paa Skibet Argo drog til Landet Kolkis, øst for det sorte Hav, og hentede det gyldne Skind.

Mere berømt end disse Størværker er Fortællingen om Toget til Ilion (Troja). I denne By, der laa paa Lilleasiens Nordvestkyst, herskede Kong Priamos. Hans yngste Søn, Paris, bortførte ved et Besøg hos den græske Konge Menelaos dennes Hustru, den dejlige Helena. For at hævne denne Voldsgjerning, gjorde Menelaos et Tog til Ilion. Dette blev anført af Menelaos's Broder, Agamemnon, og i det deltog flere græske Fyrster som den thessaliske Prins Akillevs og hans Ven Patroklos, den kløgtige Odyssevs (Ulysses), Herskeren paa Ithake (Theaki), og den vise Nestor. For at faa Sejr ofrede Agamemnon sin Datter Ifigenia til Gudinden Artemis og sejlede saa afsted med sin Flaade. Ilion blev tappert værget af Priamos's kjække Søn, Hektor.

Akillevs sad længe uvirksom i sit Telt, fordi han var vred paa Agamemnon; men da Hektor havde fældet hans Ven Patroklos, rejste han sig i sin Vælde og dræbte Hektor. Han lod derpaa Hektors Lig binde bag ved sin Vogn og slæbte det i Støvet rundt om Ilion til stor Sorg for Byens Indbyggere, som alle elskede og savnede den døde Helt. Siden fik Priamos Hektors Lig udleveret mod store Løsepenge. I ti Aar varede Kampen, og først da de berømmeligste Helte vare faldne, lykkedes det Grækerne at indtage Ilion ved Odyssevs's List (»Træhesten«). Den samme Odyssevs var en af de faa Helte, som kom levende fra Krigen. Han maatte dog flakke om i ti Aar og lide meget, inden han kom hjem til sin trofaste Hustru Penelope. Kampen for Ilion og Odyssevs's Omflakken ere besungne i to Digte, Iliaden og Odysseen, som efter Sagnet skyldes den blinde Digter Homeros, der skal have levet 1000 Aar f. Kr.

Grækenland dannede i den ældste Tid ikke en samlet Stat, men en Mængde smaa Kongeriger; de ovennævnte Sagn tale jo om flere samtidige Konger. Fælles Religion, fælles Sprog og Sæder knyttede imidlertid de græske Stater sammen, og alle Grækere saa ned paa andre Folkeslag, som de kaldte »Barbarer«. Grækerne vare et vel begavet, frihedselkende Folk, som havde et aabent Øje for alt det skønne i Verden. Derfor vil vi i det følgende se en herlig Kunst blomstre frem i Grækenland, og der var aldrig i Folkets Velmagtsdage Mangel paa Skjalde. De havde en dyb Ærbødighed for Guderne, hvis Vilje de udforskede hos de saakaldte Orakler. Det navnkundigste af disse var Apollons Orakel i Delfi, paa Skrænten af Bjærget Parnassos. Præstinden ved Templet, Pythia, sad paa en Trefod, som var rejst paa et Sted, i hvis Nærhed der opsteg døvende Dampe. Ved disse kom Pythia i en Slags Raseri og fremsagde da Orakelsvarene, som Præsterne udttydede. Skjønt disse Svar ofte vare tvetydige, søgte dog baade Konger, Statsmænd, Lovgivere og Helte, selv fra fjærne Lande, Raad hos det delfiske Orakel. Især kom dog Grækere der til, og Oraklet blev et Baand mellem alle de græske Stater.

Et andet Baand mellem dem vare de hellige Lege, der holdtes paa visse bestemte Steder til bestemt Tid. Ved dem satte rejsende fra alle Staterne hinanden Stævne.

Mest ansete vare de olympiske ved Olympia i Landskabet Elis, til hvilke alle frie Grækere havde Adgang. Da disse fandt Sted med nøjagtig 4 Aars Mellemrum, («Olympiader»), begyndte man senere at angive Tiden efter dem. De vare helligede til Zevs og holdtes i 5 Dage. Man kappedes i Spring, Løb, Nævekamp, Brydning, Diskoskast, Spydkast samt Kjørsel. Den sejrende fik en Olivenkrans, og Skjaldene digtede Sange til hans Ære. I senere Tider blev det ogsaa almindeligt, at Digtere og Historiekrivere oplæste deres Værker for Forsamlingen, og Billedhuggere udstillede ofte deres Arbejder for den.

Sparta.

I den ældste Tid styredes de græske Stater af enevældige Konger, men senere bleve de mere eller mindre folkelige Fristater. Nogle Steder, som i Sparta, havde Stormændene Magten baade over Smaaborgerne og Bønderne («Stormandsvælde», «Aristokrati»); anden Steds, som i Athen, styrede Folket sig selv («Folkevælde», «Demokrati»).

Sparta var Hovedstaden i Landskabet Lakædæmon eller Lakonike, det sydøstlige Hjørne af Peloponnesos. Indbyggerne, et haardført Krigerfolk af den doriske Stamme, nævnedes Lykurgos (omtr. 880) som deres Lovgiver. Lykurgos' Love havde det Formaal, af Sparterne at danne et krigersk Samfund, der var villigt til at ofre alt for Fædrelandet. Naar et Barn var født, saa man nøje efter, om det var lydefrit og sundt. I saa Tilfælde lod man det beholde Livet, ellers blev det kastet i en Afgrund. Indtil det 7de Aar blev Drengen hos sin Moder, men efter den Tid skulde han bort fra Hjemmet for at opdrages i store offentlige Opfostringshuse. Han maatte sove paa en Sivmaatte, som han selv havde flettet, og gik ens klædt Sommer og Vinter. Hans Legeme blev hærdet ved Gymnastik, Svømning, Jagt og Vaabenøvelser. For Aandens Dannelse sørgede man derimod ikke meget; kun faa kunde læse og skrive, men alle vænnedes til at give korte og fyndige («lakoniske») Svar. Da man saaledes spurgte Lykurgos, hvorledes Sparta skulde befæstes, svarede han: «Ikke med Mure, men med Mænd skal Sparta hegnest!» Ved de

aarlige Artemisfester bleve Drengene piskede, og mange døde deraf uden at ømme sig. Foruden Tapperhed og Haardførhed indpræntede man de unge Nøjsomhed og Ærbødighed for Alderdommen; derfor hed det: «kun i Sparta er det godt at blive gammel». Alle Sparterne nøde hver Dag i Fællesskab den sorte Blodsuppe, og ikke engang Kongerne turde blive borte fra disse tarvelige Maaltider. Al Overdaadighed var forbudt. Pengene vare af Jærn, for at ingen for dem skulde skaffe sig unødvendige Nydelser. Det var forbudt Sparterne at rejse til fremmede Lande, og fremmede maatte kun dvæle kort Tid i Sparta; derved vilde man udelukke Nydelsessygen, der var saa almindelig anden Steds. Husene vare simple, og Templerne i den saakaldte «doriske Stil» udmærke sig ved ædel Jævnhed, men tillige ved majestætisk Kraft. De Templer, som opførtes af Ionerne i den efter dem opkaldte «ioniske Stil», bære derimod Præg af Ionerne blødere og bevægeligere Folkekarakter.

I Spidsen for Sparta stod to Konger, der havde Anførslen i Krig. Den egentlige Statsstyrelse var i Fredstid i Hænderne paa «de gamles Raad» («Geronterne»), som dannedes af 28, mindst 60aarige, Medlemmer og valgtes af en Folkeforsamling. Al Jordejendom var skiftet ud i lige store Lodder, som hverken maatte deles eller sælges, men skulde gaa i Arv fra Faderen til den ældste Søn. Jorderne dyrkedes ved Trælle, Heloterne, der ofte behandledes meget grusomt. For at vise Ungdommen Drukkenskabens Afskyelighed, lod man Heloter beruse sig og gaa drukne om i Gaderne til Skræk og Advarsel for alle. Naar disse Trælle truede med at blive talrigere end Borgerne, fik de unge Spartere Lov til at myrde mange af dem; derved vænnedes Ynglingene til at se Blod.

Det første Folk, med hvem disse kjække Krigere stødte sammen, var Messenierne, som boede vest for Lakonike. Disse bleve overvundne i flere Kampe af Sparterne, som gik løs paa Fjenden under Afsyngelsen af den halte Digter Tyrtæos's Krigssange. Efter Messeniens Undertvingelse udbredte Sparterne deres Herredømme videre, og snart havde de Overmagten («Hegemoniet») paa Peloponnesos.

Athen.

Medens de doriske Spartere i Aarhundreder bleve staaende ved Lykurgos' Love og Statsforfatning, prøvede de livlige ioniske Indbyggere i Athen, Attikes Hovedstad, alle Statsformer. De begyndte med Enevælden, ligesom Sparta. Grunden til, at den blev afskaffet, var følgende: Athenæerne førte Krig med Dorerne, og Oraklet havde spaaet, at det Folk, hvis Konge faldt, skulde sejre. Da Athens Konge, Kodros, hørte dette, gik han forklædt ind i den fjendtlige Lejr, yppede Kiv med en Soldat og blev dræbt. Da det rygtedes, droge Dorerne hjem, og Athenæerne vandt en let Sejr. Efter Kodros's Død valgte de en af hans Sønner til Arkont paa Livstid; men Konger vilde de ikke have mere, fordi ingen var værdig til at være Kodros's Efterfølger. De bestemte, at Arkontværdigheden skulde være arvelig i den gamle Kongeslægt, men denne Bestemmelse blev siden ofte ændret. Alle adelige fik Adgang til Arkontværdigheden, og til sidst valgtes der paa én Gang 9 Arkonter, som kun regerede 1 Aar. Saaledes var Enevælden bleven til Stormandsvælde. Borgerne lede meget ved Adels Vilkaarlighed, og for at faa dens Magt begrænset, forlangte de skrevne Love. Efter lang Vægning gav Stormændene den haardhjærtede Arkont Drakon det Hverv at affatte saadanne. Disse »drakoniske« Love vare saa strænge, at man sagde, »de vare skrevne med Blod«; for den mindste Brøde var der sat Dødsstraf. Folket knurrede, og der vilde sikkert være udbrudt en Borgerkrig, hvis ikke Solon var optraadt som Athens Lovgiver (594).

Solon var egentlig Kjøbmand og foretog som saadan mange Rejser. Alle Vegne vakte hans Visdom og Indsigt Opmærksomhed, og Oldtiden regnede ham til »de syv vise«. Han gjorde tidlig sit Fædreland en stor Tjeneste. Athenæerne havde ført en haardnakket Kamp med et Nabofolk om Øen Salamis. De havde tabt saa meget i denne Krig, at de satte Dødsstraf for den, der vovede at tale om et nyt Tog til Øen; men dog smertede det dem at se denne i Fjendevold. Solon anstillede sig da vanvittig og traadte frem paa Torvet, hvor han fremsagde et Digt, som endte med en ildfuld Opfordring til at gaa mod Salamis. Hans Ord fandt Gjenklang, og Toget løb hel-

dig af. Efter den Tid var Solon hædret af alle, og da man ønskede nye Love, blev Affattelsen af dem overdraget til ham. Han lindrede først paa en snildrig Maade de fattiges Penge nød (»Byrdebefrielsen«) og fremkom saa med Forslag til en ny Forfatning, der indførte Folkevælden.

Folket deltes i 4 Klasser efter Formuen. Første Klasse fik de største Rettigheder, men skulde saa til Gjengæld yde størst Skat og Krigstjeneste ved den Vaabenart, der krævede den dyreste Rustning*). Fjerde Klasse var helt skattefri og gjorde kun Krigstjeneste som letvæbnede eller paa Flaaden; men saa havde de heller ikke fulde borgerlige Rettigheder. De vare ikke udelukkede fra den højeste Myndighed, Folkeforsamlingen, der vedtog Love og udnævnte baade Embedsmænd og Medlemmerne af Raadet; men derimod vare de udelukkede fra »de 400des Raad«, der drøftede de Love, som bleve forelagte Folkeforsamlingen. Arkontværdigheden, til hvilken kun første Klasse havde Adgang, vedblev at bestaa. De Arkonter, som havde aflagt tilfredsstillende Regnskab for deres Embedsførelse, bleve Medlemmer af »den areopagiske Ret«, en Domstol, der skulde vaage over Forfatningen og Religionen.

I Sparta var Opdragelsen en Statssag, men Solon overlod den derimod til Hjemmet. I Sparta søgte man især at uddanne Legemet; i Athen gik Aandens Uddannelse ved Siden af Legemets. Naar et Barn var 7 Aar gammelt, lærte det at læse, skrive og regne; siden lærte det Digte udenad, især Homeros'. Kun den Søn, der havde lært noget nyttigt, var forpligtet til at ernære sine Forældre, naar de bleve gamle.

Da Solon havde givet disse Love, spurgte man ham, om han troede, at det var de bedste Love, Athen kunde faa. Han svarede: »Ja! det er de bedste, Byen er i Stand til at tage imod«. Han mente, »at enhver kunde se, det var bedre at følge dem end at overtræde dem«. Efter at have tilendebragt sit vigtige Hverv, drog han udenlands (»Solon og Kræsos«), men efter ti Aars Forløb kom han hjem igjen. Han havde i sin Alderdom den Sorg at se en Slægtning tage Enehæderedømmet og

*) I den tidligste Oldtid, da Krige sjælden vare langvarige, fik Hæren ikke Sold.

opsvinge sig til Tyræn. Denne Mand var Pisistratos. Pisistratos bildte Folket ind, at Fjender stræbte ham efter Livet, fordi han talte de fattiges Sag. Til Værn mod disse fik han da en Livvagt paa 50 Kølledragere, og med denne ringe Styrke besatte han Akropolis, Borgen i Athen. Da han havde den i sin Vold, kunde han tage hele Magten i Byen. Han regerede godt, ophjalp Handel og Haandværk og sørgede for Videnskab og Kunst. Ved hans Hof levede Anakreon, Vinens og Kjærlighedens livsglade Sanger. Efter Pisistratos's Død kom hans Søn Hippias til Magten. Han gik først i Faderens Fodspor, men siden blev han haard og grusom. I Aaret 510 blev han forjagen af de misfornøjede Borgere, og Folkevælden blev gjenoprettet. For i Fremtiden at afværge Tyranniet, indførte man »Potteskaardommen« (»Ostrakisme«). Naar 6000 Borgere vare enige om, at en Medborger var farlig for Statens Frihed, kunde hver af dem lægge et Potteskaar med hans Navn paa i en Urne. Den saaledes udpegede skulde da strax forlade Byen. I Følge denne Potteskaardom maatte i den følgende Tid flere af Athens store Mænd vandre i Landflygtighed.

Mederne og Perserne.

De kjække og frihedskjære Grækere fik tidlig en frygtelig Fjende, som truede baade deres Frihed og Selvstændighed med en brat Undergang. Denne Fjende var Perserne. Perserrigets Stammeland var Medien, som efter Assyriens Undergang strakte sig fra det kaspiske Hav indtil Floden Tigris. Mederne havde tidlig udvidet deres Herredømme over Persien, en Del af det nuværende Iran; men omtrent i Aaret 560 stødte Kyros, en Søn af en Perserfyrste og Mederkongen Astyages' Datter (»Mandanes Drøm«, »Kyros leger Konge«), sin Bedstefader fra Tronen. Kyros var en vældig Kriger, der først erobrede det rige Lydien med Hovedstaden Sardis fra Lyderkongen Krösos, og dernæst det mægtige Babylon. Ved dette Riges Fald kom ogsaa Syrien, Fønikien og Palæstina under Persien, og Kyros gav da de bortførte Jøder Tilladelse til at vende hjem. Han foretog siden et Tog mod Massageterne, der boede ved det kaspiske Hav. Dette Tog var uheldigt, og Kyros fik sit Banesaar

paa det. Massageterdronningen skal efter Sagnet have hugget Hovedet af hans Lig og kastet det i et Kar, fuldt af Blod, med de Ord: »Stil nu din Tørst, blodtørstige Kyros!«

Kyros's Efterfølger var Kambyses, der erobrede Ægypten. Han vilde udbrede sin Magt endnu videre mod Vest, og sendte to Hære ud mod det rige Zevstempel i Ammonion i Oasen Sivah; men Stormen begravede dem i Saharas Sandhvirvler. Kort efter døde Kambyses, og den falske Smerdis, der udgav sig for en Søn af Kyros, havde en Tid Magten. Han var en Præst, der engang til Straf for en Forbrydelse havde mistet begge Ørene. Denne Legemsfejl ledte til hans Fald; thi en af hans Koner løftede hans Turban op, medens han sov, og saa, at han ingen Øren havde. Hun fortalte det til sin Fader, og han sammensvor sig saa med 6 andre og dræbte den snu Bedrager. En af de sammensvorne, Darios, Hystaspes's Søn, besteg Tronen. Under ham strakte det persiske Rige sig fra Floden Indus til Middelhavet og Sahara, og de talrige Folkeslag i det uhyre Rige gjorde Knæfald for deres Hersker som for en Gud. Det var derfor ikke uden Grund, at Grækerne kaldte Perserkongen »den store Konge«. Han førte et glimrende Hof i Kongeborgene i Babylon og det prægtige Persepolis (Sjiras), hvis Marmorsøjler og Billedhuggerarbejder endnu vække vor Beundring. Hans Magt var uden Grænser; baade Undersaatternes Liv og Gods kunde han raade over. Men disse Undersaatter vare kun en Trælleflok, og det store Rige manglede Sammenhold; derfor formaaede Perserne saa lidet over for Grækerne.

Perserne havde en mærkelig Religion, der var stiftet af Vismanden Zoroaster, som havde nedlagt sin Lære i den hellige Bog Zend-Avesta. De troede, at der i Verden var to Riger, Lysets og Mørkets. Lysets Gud var Ormasd, Mørkets Ariman. Ormasd var Skaber af Himmellegemerne og Ilden; han lod Kornet spire frem af Jorden og kaldte det gode frem hos Mennesket. Ariman sendte den dødbringende Hede og den knugende Kulde; han ødelagde Markens Afgrøde og lærte Mennesket Løgnen. Paa Sandheden lagde de gamle Persere stor Vægt. For at faa sine Stormænds sande Mening at vide, raadslog Kongen først med dem, naar de vare ædru, men

derpaa lod han dem beruse sig, og saa spurgte han dem atter til Raads. Man lærte Bornene »at ride, skyde med Bue og tale Sandhed«. De persiske Præster kaldtes Magere; paa de høje Bjerge ofrede og bad de til Ormasd, og dér antændtes Baal til hans Ære.

Perserkrigene.

Forskjellige Grunde havde bevæget græske Nybyggere til at forlade deres Fædreland og tage Bolig paa Lilleasiens Vestkyst. Paa denne og paa de nærliggende Øer fandtes en stor Mængde græske Nybygder (Kolonier), men disse mistede tidlig deres Frihed, i det de bleve undertvungne af Perserne. De vare meget misfornøjede med det persiske Aag, og i Aaret 500 brød den ulmende Misnøje ud i lys Lue. Miletos højste Oprørsfanen, og de øvrige ioniske Stæder fulgte denne Bys Exempel. Der blev sendt Bud om Hjælp til Moderstaden Athen, og Hjælpen blev ydet; men det nyttede dog ikke meget. Kong Darios fik snart Opstanden dæmpet, og han besluttede saa at tage en voldsom Hævn over Athen. Den fordrevne athenæiske Tyran Hippias levede ved hans Hof og oplydsede ham mod sine fordums Undersaatter. Hver Dag stod der under Maaltidet en Slave bag Darios's Stol og sagde tre Gange de Ord: »Herre! husk paa Athen!«

Da Darios troede Tiden gunstig, udrustede han en stor Hær og Flaade, men den blev ødelagt af Stormen ved Forbjærget Athos. Senere sendte han en Flaade tværs over Arkipelagos til Attike og landsatte der 100,000 Mand, som gik mod Athen. Kun 9000 Krigere kunde Athen selv stille i Marken mod den uhyre Perserhær. En overtroisk Fordom holdt nemlig Sparterne hjemme til Fuldmaanetid, og kun Byen Platæa sendte 1000 Mand til Hjælp. Den kjække Miltiades førte den lille Hær og vandt paa Marathons Sletter en glimrende Sejr (490). Kjærligheden til Frihed og Fædreland havde opflammet Grækernes Mod og øget deres Kræfter. Miltiades bad om en Olivenkrans som Løn for den vundne Sejr, men den blev ham nægtet med de Ord: »Først naar du sejrer ene, kan du ene faa Æren for Sejren.« Derimod

blev en Scene af Slaget malet i den saakaldte »brogede Buegang.«

Kort efter lovede Miltiades at skaffe sine Landsmænd Rigdom, naar de vilde overlade ham en Flaade. Han fik Flaaden og drog mod Øen Paros, hvis Indbyggere han vilde afpresse en stor Sum Penge, fordi de havde hjulpet Perserne i Krigen. Toget mislykkedes imidlertid aldeles. Miltiades kom saaret hjem, og Athenæerne havde allerede glemt hans Fortjenester i den Grad, at de beskyldte ham for Forræderi og idømte ham en Bøde. Miltiades døde dog kort efter af sit Saar, men hans Søn Kimon betalte Bøden.

Paa den Tid levede der i Athen to store Mænd, som begge havde været blandt Marathonskæmperne: Themistokles og Aristides. Themistokles var listig og ærgjerrig; han sagde selv, at Miltiades's Hæder ikke tillod ham at sove. Aristides var selvfornægtende og redelig; han gik under Navnet »den retfærdige«. Han indsaa, at en Mand med Themistokles's Egenskaber kunde blive farlig for Staten og modarbejdede derfor hans Planer. Men Themistokles vilde ikke standses paa sin Vej og fik sin Modstander forvist ved Ostrakismen. Aristides var selv tilstede paa den Folkeforsamling, som forviste ham. En Borger, som ikke kjendte ham, kom hen til ham og bad ham skrive Aristides's Navn paa Potteskaaret. »Hvad ondt har den Mand gjort dig,« spurgte Aristides, i det han opfyldte hans Ønske. Manden svarede: »Intet! Jeg kjender ham ikke engang, men jeg er kjed af, at han altid kaldes den retfærdige.« Aristides drog bort med den Bøn til Guderne, at Fædrelandet aldrig maatte komme til at trænge til ham. Efter hans Bortgang var Themistokles Athens Leder. Han raadede Folket til at gøre Flaaden saa stor som mulig, og det varede ikke længe, inden det blev klart, at han havde givet et godt Raad.

Darios's Søn og Efterfølger, Xerxes, udrustede nemlig en stor Hær og Flaade for at tugte Athen. Han lod slaa Bro over Hellesponten, men Stormen ødelagde Broen; til Straf blev saa Havet pisket, og Lænker sænkedes i det. En ny Bro blev bygget, og over den gik den uhyre Hær, der efter Fortællingen skal have været paa 2 Millioner, i syv Dage og syv Nætter. Xerxes selv sad paa en Marmortrone og glædede sig over den talløse Vrimmel

af Krigere, som han havde samlet; men bag hans Smil saas en Taare. Man spurgte ham om Grunden, og han svarede: »Om hundrede Aar er ikke én af disse i Live; saa kort er Menneskelivet!« Hæren rykkede frem gennem Thrakien (Rumilien), Makedonien og Thessalien uden at møde nogen Modstand. Men det var ikke Grækernes Mening at give efter for Overmagten. De sluttede et Forsvarsforbund og gav Sparta Overanførslen. I det snævre Pas ved Thermopylæ stod Sparterkongen Leonides med nogle faa hundrede Spartere og nogle faa tusinde Forbundsfæller. Xerxes sendte Bud og krævede deres Vaaben. »Kom og hent dem,« var Leonides's Svar. Persernes Afsending fortalte om den store Hær, hvis Pile vilde formørke Solen, men han fik det lakoniske Svar: »Des bedre, saa kunne vi kæmpe i Skygge!« Forgjæves søgte Perserhæren at tiltvinge sig Gjennemgang gennem Bjærgpasset; selv Kjænetropperne, de saakaldte »10,000 udødelige«, faldt som Fluier. Da viste en Forræder Perserne en Vej, ad hvilken de kunde falde Sparterne i Ryggen. Leonides fik dette at vide, og for at spare unyttig Blodsudgydelse sendte han Forbundsfællerne bort. Før Slaget beværtede han sine Folk og sagde til dem: »I Aften skulle vi være Plutons Gjæster!« I Slaget fandt Leonides Heltedøden tillige med alle sine kjække Spartere. Over Kongen rejstes der siden en Stenløve med den Indskrift: »Af Dyrene er jeg den stærkeste, men af Menneskene han, hvis Grav jeg her vogter.« Tillige blev der rejst en Bæltasten med følgende Vers:

»Fremmede! Lakedæmonernes Folk du bringe det Budskab,
at vi jordedes her, lydige mod deres Lov.«

Athenæerne havde imidlertid raadspurgt Oraklet i Delfi og faaet det Svar, at de skulde værges sig ved »Træmure«. Themistokles hævdede, at Guden dermed mente Skibe, og derfor lod han alle vaabenføre Mænd gaa om Bord i Flaaden, medens Kvinder og Børn bragtes til Peloponnesos. Den græske Flaade samledes i det smalle Farvand ved Øen Salamis (480) og ventede der paa den persiske. Men alt som denne kom nærmere, sank Grækernes Mod, og flere vilde undgaa Kamp. For at hindre dette, sendte Themistokles hemmelig det Bud til Xerxes, at han skulde skynde sig med at angribe, da Grækerne vare uenige.

Xerxes troede ham og angreb, men led et saa stort Nederlag, at han selv maatte flygte bort over Hals og Hoved. Paa hans Hjemrejse til Asien opkom der en stærk Storm, og Styrmanden paa Kongeskibet erklærede, at dette maatte lettes. Da knælede de persiske Stormænd, som vare paa Dækket, for deres Konge og sprang saa over Bord.

Ved sin Bortgang havde Xerxes efterladt Mardonios med en stor Hær i Grækenland. Aaret efter Slaget ved Salamis mødtes Grækerne under Sparteren Pausanias og Aristides, der var kaldt hjem igjen, med Perserne. I det blodige Slag, der stod ved Platææ i Bøotien, tabte Perserne aldeles; Grækerne erobrede deres Lejr og gjorde et uhyre Bytte. Samme Dag blev der kæmpet ved Forbjærget Mykale i Lilleasien, og ogsaa der bleve Perserne slagne.

Saaledes havde de faa Grækere vundet Sejr over de talløse Persere og derved vist, at Fædrelandskjærlighed og Folkefrihed er et lykkeligt Værn selv mod den største Overmagt.

Athens Overherredømme.

Efter at Persernes Angreb paa Grækenland var slaaet tilbage, fortsattes Krigen en Tid ved Søslog mellem de græske og persiske Skibe. Athenæerne havde den største Flaade, og de fik derfor efterhaanden Overherredømmet (»Hegemoniet«) i hele Grækenland. Spartas Anseelse sank meget, især siden den spartanske Hærfører Pausanias havde indladt sig i forrædersk Forbindelse med Perserne. Forræderiet opdagedes, og Pausanias blev til Straf levende indmuret i et Tempel, hvor han havde søgt Tilflugt. Hans egen Moder skal have baaret den første Sten til Indmuringen.

Omtrent samtidig hermed maatte Themistokles forlade Athen. Han roste sig nemlig idelig af de Tjenester, han havde ydet Staten, og derfor blev ogsaa han forvist ved Ostrakismen. Han flygtede til Asien og blev der venlig modtagen af »den store Konge«; men da denne siden forlangte hans Hjælp til Grækenlands Undertvingelse, dræbte han sig selv (ved at drikke Tyreblood), da han ej vilde kæmpe mod sit Fædreland. Efter Themistokles's Bortgang styrede

hans Medbejler Aristides Athen. Aristides's kloge Styrelse fyldte Skatkammeret, men den retsindige Mand levede og døde selv i saa stor Fattigdom, at Staten maatte sørge baade for hans Begravelse og hans efterladte Børn.

Efter disse to Stormænds Død var Kimon, Miltiades's Søn, og Perikles de første Mænd i Athen. Kimon drog ud med Flaaden og vandt mange Sejre, men hans Lykke skaffede ham Misundere, og ogsaa han blev forvist. Han kom dog siden tilbage og havde atter Anførselen over Flaaden, indtil han døde ved Belejringen af en Stad paa Øen Kypern. Større Betydning fik Kimons Modstander Perikles. Han var af fornem Byrd, smuk og meget veltalende. Naar han tog Ordet i Folkeforsamlingen, bad han først Guderne om Hjælp til kun at sige det, der var passende med Hensyn til den foreliggende Sag. Og han paamindede sig selv med de Ord: »Husk paa, at du taler til fribaarne Mænd, til Grækere, til Athenære!« Ved sine fremragende Egenskaber fik han en saadan Indflydelse, at man kalder hans Tid »den perikleiske«.

Perikles optraadte som Folkets Ven og arbejdede paa at udvide dets Magt. Den Dommermyndighed, der før havde været hos Arkonterne og den areopagiske Ret, gik over til Folkedomstole, og for at Smaafolk kunde komme med til dem, blev der givet Løn til Dommerne. Ogsaa Soldaterne og Medlemmerne af Folkeforsamlingen modtog Dagpenge, og fattige Borgere fik fri Adgang til Theatret. Paa den Tid blomstrede Skuespillet i Athen. Æskylos, der helst vilde hilses som »Marathonskæmpe«, havde skrevet sine herlige Tragedier, der aandede den dybeste Ærefrygt for Guderne og den varmeste Fædrelandskjærlighed. I hans Spor gik Sofokles og Evripides. Sofokles er ikke saa storslaaet som Æskylos, men mere kunstfærdig; Æskylos er Kamptidens, Sofokles Sejrstidens Digter. Evripides har sin Styrke i at skildre de menneskelige Lidskaber, og især Kvindernes. Sofokles sagde: »Jeg afmaler Menneskene, saaledes som de bør være, Evripides tegner dem, som de virkelig ere«. Ved Siden af disse tre store Tragikere stod Komædiedigteren Aristofanes, der drev Spot med Filosofen Sokrates, Statsmanden Kleon og med Evripides. Over Halvdelen af Statsindtægterne brugtes til Stadens Udsmykkelse med Pragt-

bygninger og Kunstværker. Paa Akropolis rejstes Athenes Tempel, Parthenon, der var rigt smykket med Billedhuggerarbejder af den berømte Fidias. Perikles gjorde alt for at udbrede Oplysning blandt Folket, og Dannelsen var den Gang trængt saaledes igjennem til alle, at de fleste offentlige Embeder bleve besatte ved Lodkastning mellem Borgerne. Den perikleiske Tid er derfor Folkefrihedens gyldne Tid og Athens Stortid; men Velstanden blødgjorde Folket, og de mange Nydelser fordærvede det, hvorfor vi se, at Athens Magt hurtigt dalede.

Peloponnesierkrigen.

Athens Magt vakte Spartas Misundelse, og det kom snart til et blodigt Stævne mellem disse to Stormagter. Athenæerne gik ofte frem med unødig Haardhed imod deres Forbundsfæller, og alle Klager fra disse fik Medhold i Sparta. Stormændene i de græske Stæder saa med Ængstelse hen til Folkevældens Fremskridt i Athen og satte deres Haab til Sparta. Saaledes dannedes der lidt efter lidt to store Forbund i Grækenland. Athen samlede om sig de fleste Søstæder og Øer, Sparta den største Del af Peloponnesos og nogle Dele af Mellemgrækenland, f. Ex. Bøotien. Athen havde den største Flaade, Sparta den største Hær. Athen var Folkevældens, Sparta Stormandsvældens Bannerfører.

En Strid imellem Korinth og Korkyra (Korfu) gav Anledning til Krigens Udbrud (431). Sparterne begyndte Fjendtlighederne ved at gøre et ødelæggende Indfald i Attike. Perikles bød saa, at alle Attikes Landboere skulde samles i Athen, og samtidig sendte han Flaaden ud paa Plyndringstog mod Peloponnesos' Kyster. Til Athens Ulykke udbrød der en frygtelig Pest i den overfyldte By, og blandt de mange, der bukkede under for den, var ogsaa Perikles (429). Han trøstede sig i sin Dødsstund med, at han aldrig havde bragt nogen Medborger i Sorgedragt. Mænd, der vare uværdige til at herske, indtog hans Plads, og iblandt dem maa især mærkes Garveren Kleon, en voldsom og lavsindet Mand. Kleon var heller ingen stor Feltherre, men han forstod at smigre Folket, saa det betroede ham Magten, indtil han blev dræbt paa Flugten efter et Nederlag. Efter hans Død fik Freds-

vennerne Overhaand, og der blev sluttet Fred, især ved Nikias's Anstrængelse (421).

Denne saakaldte »Nikiasfred« blev dog ikke af lang Varighed, fordi den unge Alkibiades, en af de mærkeligste Mænd i Athen paa den Tid, arbejdede for Gjenoptagelse af Fjendtlighederne. Alkibiades var en Slægtning af Perikles og ligesom denne baade smuk og veltalende, men tillige meget ærgjerrig. Han forstod fortræffelig at behandle Folket. Engang knurrede man over hans Tøjlesløshed, og han saa, at det skadede hans Anseelse. For at give Athenæerne andet at tale om, huggede han saa Halen af sin smukke og kostbare Hund og lod den løbe om i Byen; saa talte Athenæerne en Tid om den haleløse Hund og glemte Ejernandens Tøjlesløshed. Alkibiades var i Krigen tapper og modig; allerede som Barn havde han vist Uforfærdethed. Saaledes spillede han engang Tærninger paa Gaden; da kom en Kusk kjørende og bad ham gaa af Vejen. Alkibiades tøvede, og Kusken truede med at kjøre til. »Gjør det kun,« sagde Alkibiades, i det han lagde sig tværs over Gaden.

Alkibiades ventede sig stor Ære af en Krig mellem Athen og Sparta, og efter hans Raad udrustede Athenæerne en prægtig Flaade, som skulde sejle til Sicilien for at hjælpe Segestanerne mod den doriske Stad Syrakusæ. Natten før Flaadens Afsejling fandtes nogle Gudebilleder eller Hermer omkastede paa Gaderne, og man troede, at Alkibiades havde været med til denne kaade Streg. Da han var udvalgt til en af Flaadens Anførere, lod man ham dog sejle, men snart udvirkede hans Fjender, at han kaldtes tilbage. Han slap imidlertid bort fra det Skib, der skulde bringe ham hjem, og gik til Sparta, som han ophidsede til Krig mod Athen.

Toget til Sicilien endte ulykkelig for Athen; der faldt saa mange, at næsten alle Familier gik i Sørgedragt. Sparterne fulgte derpaa Alkibiades' Raad og hærjede Attike værre end før. Alkibiades følte sig imidlertid ikke i Længden vel i Sparta, og da han havde vakt Kongens Skinsyge, kom hans Liv endog i Fare. Han fandt det raadeligst at flygte og gik til Perserne, som han overtalte til ikke at yde Sparta Hjælp. Derpaa indledede han Underhandlinger med sine Landsmænd for at komme hjem igjen, og til sidst lykkedes det ham. I Spidsen for den athen-

æiske Stridsmagt vandt han flere Sejre, og efter dem holdt han sit Indtog i Athen. Men da Sparterne havde faaet en dygtig Anfører i den snilde Lysandros, led Athens Flaade et Nederlag. Alkibiades havde ingen Skyld deri, da Slaget var begyndt mod hans Vilje, men det forbitrede Folk tog alligevel Magten fra ham. Han flygtede saa først til Thrakien og derpaa til Lilleasien, hvor han blev dræbt af Perserne.

I den følgende Tid vandt Lysandros flere Sejre, og Athenæernes Modstandskraft tog stærkt af. Til sidst indsluttede Lysandros Athen, og Staten maatte efter et tappert Forsvar overgive sig (404). Byens Fæstningsværker blev under Fløjlespil nedrevne, og kun tolv Skibe lodes tilbage til den forhen saa mægtige Søstat. Ikke tilfreds med dette tilintetgjorde Lysandros Folkevælden og overgav Styrelsen til tredive Athenæere, der vare Sparta hengivne. Disse »tredive Tyranner« gik voldsomt frem mod Folketpartiet og vakte alle gode Borgeres Had. En landflygtig Athenæer, Thrasybulos, samlede imidlertid en lille Skare om sig og drog mod Athen. Hans Plan lykkedes. Tyrannerne blev dræbte, og Folkevælden gjenoprettedes. (403).

Peloponnesierkrigens Historie er med udmærket Klarhed og Fyndighed fortalt af den athenæiske Hærfører Thukydides, der selv var med i den første Del af Krigen. Hans Forgænger var Doreren Herodotos, »Historieskrivningens Fader«, der levede paa den ioniske Ø Samos. Denne foretog en Mængde Rejser, og hvad han saa paa disse har han jævnt og troværdig fortalt i sin Historie, i hvilken han skildrer Kampen mellem Hellenerne og Barbarerne. I dette Værk søger han at vise, hvorledes Gudernes Avind og Hævn (Nemesis) rammer alle dem, der, som f. Ex. Xerxes, hæve sig for meget over andre dødelige.

Sokrates.

Sokrates var Søn af en Billedhugger og dyrkede i den første Del af sit Liv Faderens Kunst. Siden lod han Mejslen ligge og færdedes tidlig og silde mellem alle Samfundslag i Folket for at vække Sansen for Religion og Sædelighed. Der var den Gang i Athen nogle Filosofer, de saakaldte Sofister, der for høj Betaling

lærte de unge at disputere og at gjøre sort til hvidt. Sokrates saa de sørgelige Følger af deres Virksomhed og arbejdede af al Magt mod dem. Hans Tapperhed i Krig, hans Alvor og Nøjsomhed i Freden indgjød Tillid, og mange Ynglinge flokkedes om ham, blandt andre Alkibiades. Disse unge søgte han at vejlede til Selverkendelse og Ydmyghed, ikke ved at holde kunstlede Foredrag, men ved jævne og ligefremme Samtaler. Han gav sig ikke ud for at være den vise, men han fremstillede sig tvært imod altid selv som den, der trængte til Oplysning («Ironi»). Med stor Taalmodighed og understøttet af sit rige Lune stræbte han da ved idelige Spørgsmaal at lede sine Tilhørere til Selvtænkning. Sokrates's Husliv var ikke lykkeligt; hans Hustru Xanthippe, hvis Navn er bleven Fællesnavn for arrige Koner, forstod ham ikke og plagede ham ved sin Hefthighed.

Kort efter at Folkevælden var gjenindført, blev Sokrates anklaget for Ugudelighed og for at forføre Ungdommen. I en kraftig Tale viste han, at Staten snarere burde give ham Løn end Straf for hans Virksomhed; men denne Tale gjorde Modmerne rasende. De dømte ham til at drikke Skarntydesaft. «Hvor det er sørgeligt, at du skal dø uskyldig,» udbrød Xanthippe til sin fængslede Mand. Men Sokrates svarede rolig: «Vilde du da hellere, at jeg skulde dø skyldig?» Hans Venner raadede ham til Flugt, men han afviste deres Raad med de Ord: «Kan I sige mig et Sted, hvor Døden ikke kan indhente mig?» I sine sidste Timer talte han med dem om Sjæleens Udødelighed og tømte rolig det dødbringende Bæger (399).

Sokrates har ikke efterladt sig Skrifter og heller ikke dannet nogen egentlig Skole. Hans navnkundigste Discipel var Platon, der foretog sin Lære i «Akademiet». Platon har i sine «Samtaler» («Dialoger») udtalt mange dybe Tanker om Guds og Menneskets Væsen, men i sit Skrift, «Staten», har han som Ideal fremstillet et Samfund, i hvilket Ejendom og Ægteskab ere afskaffede, og Barnemord og Slaveri tilladte.

Spartas Overherredømme.

En anden af Sokrates's Disciple var Xenofon. Han har skrevet sin Mesters Levnedsløb og tillige beskrevet

et Hærtog, i hvilket han tog Del. En persisk Prins, den yngre Kyros, havde fattet den Plan at støde sin ældre Broder, Perserkongen, fra Tronen. Han lejede da en stor Hær, hvis Kjerne tropper udgjordes af Grækere, og med den leverede han sin Broder et Slag i Nærheden af Babylon. Kyros tabte Slaget, og Grækerne maatte tænke paa Tilbagetog. Den persiske Satrap Tisafernes gav sig ud for at være venlig sindet imod dem, men lod siden forrædersk deres Førere rydde af Vejen. Da fremstod Xenofon, og han førte med stor Dygtighed sine Landsmænd hjem («de titusindes Tog»).

Den Hjælp, Grækerne havde ydet Kyros, opvakte Krig mellem Perserne og Sparta, der efter Peloponnesierkrigen atter, som ved Perserkrigens Begyndelse, var Grækenlands Hovedmagt. Den halte Sparkerkong Agésilaios førte sit Folk med udmærket Dygtighed, men den gamle Tapperhed og Nøjsomhed, som Lykurgos' Love havde indpodet Folket, var vegen for Magelighed og Nydelsessyge. Sparta sendte Agesilaos's Modstander, Antalkidas, som Underhandler til Persien, og han afsluttede den æreløse «antalkidiske» Fred (389). Ved den overlod Sparta de græske Nybyggere i Lilleasien til Perserne for at faa Ro til selv at underkue Grækenland. Ja, der var endog aabnet Sparta Udsigt til Hjælp fra Perserne, hvis Grækerne ikke godvillig faldt til Føje!

I de følgende Aar efter Freden søgte Sparta at kue Folkefriheden overalt i Grækenland og tillige at opløse de Forbund, som flere græske Stater havde sluttet til gjen- sidigt Forsvar. Hver enkelt Stat kunde Sparta nemlig let magte, men Forbund af flere Stater kunde blive farlige. Mange Stæder gjorde Modstand mod dette Voldsherredømme, blandt andre Olynth i Makedonien. En spartansk Hær, som var udsendt for at tugte denne gjenstridige Stad, gjorde paa Vejen til Makedonien Hvil udenfor Theben i Bøotien. Efter Opfordring af Stormandspartiet dør, overrumplede Sparterhærens Anfører, Føbidas, Thebens Borg Kadmea; han omstyrte Forfatningen og indsatte en Regering som tidligere de tredive Tyranners i Athen (380). Den spartanske Regering billigede denne troløse Handlemaade, og Thebens Tyranner førte, støttede til spartanske Vaaben, et Rædselsherredømme, som nødte Folkefrihedens Venner til at flygte. Men Hævnens biede ikke længe paa

Sparta, der var uværdig til at være den første Stat i Grækenland, da den kuede Friheden og gik i Spand med Grækernes Arvefjende.

Thebens Overherredømme.

De flygtede Thebanere bleve venlig modtagne i Athen, men de glemte ikke Fædrestaden. Den kjække Pelopidas listede sig tillige med nogle medsamsvorne under Forklædning ind i Theben. De sorgløse Tyranner tænkte ikke paa Fare, og det lykkedes Pelopidas og andre at komme dem nær, da de vare samlede ved et Gjæstebud hos deres Sekretær. Denne var i Ledtog med Flygtningene og førte disse ind til Gildet, forklædte som Sangerinder. Da de vare komne ind, fremtog de deres Dolke og dræbte de drukne Tyranner. Siden bleve de spartanske Soldater tvungne til Afmarsch, og Folkevælden afløste Tyranniet.

Ved Siden af Pelopidas fremtraadte Epaminondas som Thebens Fører. Han var en højdannet og ædel Mand, og tillige en stor Feltherre, som baade forstod at uddanne Kjærnetropper, den saakaldte »hellige Skare«, og at føre dem paa bedste Maade, (»den skjæve Slagorden«). Theben fik snart Brug for sin Hær, da Sparta erklærede Krig. Den »hellige Skare«, der var besjælet af Kjærlighed til Friheden, og indbyrdes knyttet sammen ved Venskabsbaand, kæmpede med Held mod Sparterne, og Athen sendte Hjælp. Siden svigtede Athenæerne dog Thebanerne, fordi ogsaa Theben lod sig henrive til uretfærdige Handlinger mod nogle Smaastæder i Omegnen, over hvilke den vilde udstrække sit Herredømme. Athenæerne bleve vrede over Thebens Færd og sluttede Fred med Sparterne, og siden maatte Theben føre Kampen alene. Ved Levktra i Bøtien led Sparterne et saadant Nederlag, at deres Magt for stedse var brudt (371). Et stort Antal af dem dækkede Valpladsen, og Resten flygtede; disse Flygtninge vare efter Loven æreløse, men deres Tal var saa stort, at Agesilaos fik udvirket, at Loven skulde »sove en Dag«.

Efter Spartas Nederlag havde Theben Overmagten. Pelopidas drog mod Thessalerne for at udvide Herredømmet mod Nord, og efter mange Kampe fandt han der Heltedøden (364). Epaminondas forfulgte sin Sejr mod Syd ned i Lakonike. Det stolte Sparta, der var en aaben

By, havde rost sig af, at »dets Kvinder aldrig havde set Røgen af en fjendtlig Lejr«. Nu lejrede Thebanerne sig i Spartas Nærhed, men da alle, ogsaa Kvinder og Børn hjalp til, var Byen snart saa vel befæstet, at Epaminondas ikke turde vove et Angreb paa den. Han søgte at skade sin Fjende ved at hjælpe Messenierne og Arkaderne til Selvstændighed og Sammenhold. Men da dette krævede Tid, beholdt han Anførslen længere, end Loven tillod det. Da han blev anklaget herfor, tilstod han strax sin Skyld, men bad Dommerne afsige følgende Dom: »Hærføreren straffes med Døden, fordi han har frelst Fædrelandet mod dets Vilje og gjengivet Grækenland Friheden.« Ved disse Ord følte Dommerne sig beskæmmede; de frikendte ham strax, og han beholdt Anførslen. Et nyt Tog blev derpaa foretaget til Lakonike, og det kom til et blodigt Sammenstød ved Mantinea i Arkadien mellem Thebanerne paa den ene Side og Athenæerne og Sparterne under Agesilaos paa den anden (362). Thebanerne sejrede, men Sejren var kjøbt med Epaminondas's Liv. Han blev dødelig saaret af et Kastespjyd; men først da han hørte, at Thebens Sejr var vis, tillod han, at Spjydsodden blev dragen ud. Med de Ord: »nu dør jeg uovervunden«, opgav han Aanden.

Epaminondas er den sidste af det egentlige Grækenlands Stormænd. Som Aristides levede han i stor Fatigdom, saa at han endog maatte blive hjemme en Gang, da hans eneste Kappe blev lappet. Han var ikke ærgjerrig; da han havde sejret ved Levktra, tænkte han saaledes ikke paa sig selv, men udbrød: »Hvor ville mine Forældre blive glade, naar de høre om denne Sejr!« En saadan Mand kunde gøre Theben stor, men der var ingen, der kunde tage hans Gjerning op, og derfor standser Thebens Overherredømme med Epaminondas's Død.

Makedoniens Overherredømme.

Da Thebens glimrende Tid var omme, gik Hege-
moniet i Grækenland over til Nabostaten Makedonien. Indbyggerne i dette raa Bjærgland vare kun til Dels i Slægt med Grækerne, men i Tidens Løb havde de antaget græske Sæder og Skikke. De fik først verdenshistorisk Betydning, da Filippus var bleven deres Konge (360).

Filippos havde tilbragt en Del af sin Ungdom som Gissel i Theben. Dette Ophold blev af største Betydning for ham, fordi det aabnede hans Øje for Grækenlands Op-løsningstilstand; men tillige lærte han i Theben, hvorledes han bedst skulde danne og bruge en Hær til at drage Fordel af Grækenlands Svaghed. Som Konge røbede han ofte lige saa stor Aandsdannelse som nogen Græker, men ikke mindre makedonisk Raahed. Navnlig var han, som mange af Makedoniens Stormænd, hengiven til Drik. Han var tapper og snild og skyede intet Middel for at naa sit Maal. I det rige Guldland øst for Strymonfloden grov han Guld, og det brugte han ofte til Bestikkelser. »Ingen Fæstning kan holde Stand, naar et Æsel, læsset med Guld, kan komme ind ad dets Port«, plejede han at sige. Naar han havde Valget, foretrak han List for ærlig Kamp; »thi«, sagde han, »Kampens Hæder maa jeg dele med mine Mænd, Æren for en List tilfalder kun mig.« Men dog holdt han stedse en udmærket Hær, og »den makedonske Falanx« var frygtet af alle Fjender.

Filippos stræbte efter Lejlighed til at undertvinge det søndersplittede Grækenland, og denne Lejlighed lod ikke vente længe paa sig. Theben vilde underkaste sig Nabolandskabet Fokis og anklagede dets Indbyggere for Helligbrøde, fordi de havde opdyrket et Stykke Land, som tilhørte Delfi. Det saakaldte amfiktyonske Raad, som havde Opsyn med Helligdommen i Delfi, gav Theben det Hverv at tugte Fokis, men Thebanerne nægtede ikke at gjøre det. De kaldte da Filippos til Hjælp, og han hjalp dem gjerne. Fast Fod i Grækenland fik han dog først siden ved den lokriske Krig. Lokrerne, ligeledes et Nabofolk til Delfi, gjorde sig skyldige i den samme Brøde som Fokierne, og det amfiktyonske Raad overdrog paa den bestukne athenæiske Taler Æskines's Opfordring deres Afstraffelse til Filippos. Han ilede med sin Hær mod Lokris, og efter dette Landskabs Undertvingelse besatte han den vigtige Grænsestad Elatea, et Skridt, som tydelig viste, at han havde videre gaaende Planer.

Paa den Tid levede Taleren Demosthenes i Athen. Han var født tungmælet, men ved at tage Smaasten i Munden overvandt han denne Fejl, og ved at tale om Kap med de brusende Bølger forstærkede han sin Stemme. Den Fare, der truede Grækenland fra Makedonerne, stod

klart for ham, og med stor Veltalenhed advarede han i sine »filippiske Taler« Athenæerne mod Kong Filippos. Først da Elatea var besat, lyttede man til hans Advarsler, men for silde. Den i Hast samlede græske Hær, som savnede dygtige Førere, led ved Kæronea (338) et fuldstændigt Nederlag. Nu laa hele Grækenland aaben for den sejrrige Filippos, men han nyttede sin Sejr med Maadehold, da han havde en stor Plan, til hvis Udførelse han maatte have hele Grækenland med. Paa en Forsamling i Korinth lod han sig nemlig udnævne til Grækenlands Anfører paa et Tog mod Perserne og drog saa hjem for at foretage Rustninger. Men i sin nærmeste Kreds havde han de værste Fjender. Da han højtideligholdt sin Datters Bryllup, blev han snigmyrdet af en Soldat, der rimeligvis var lejet til denne Udaad af hans forskudte Hustru Olympias (336).

Efter Filippos's Død fulgte hans 21aarige Søn Alexandros. Han var opdragen af Platons Discipel, Tænkeren og Naturforskeren Aristoteles fra Stagira, som tidlig lærte ham at elske de græske Digtere, især Homeros. Alle-rede som Barn røbede Alexandros rige Evner, men ogsaa stor Ærgjerrighed. Naar han hørte om Faderens Sejrvindinger, skal han ofte med Suk have sagt: »Min Fader levner ikke mig noget, hvorved jeg kan blive navnkundig!« Hjemme havde han vist sit Mod ved at tæmme den ustyr-lige Hest Bukefalos, som ingen turde bestige, og i Felten havde han lagt stor Tapperhed for Dagen ved i et Slag at redde sin Faders Liv. Alle, som kjendte ham, saa i ham den Helt, der var mægtig til at udføre Filippos's store Tanke: Toget mod Persien.

Alexandros tænkte ogsaa strax paa at drage mod Persien, men forinden maatte han kæmpe med mange Vanskeligheder i Grækenland. Da Filippos's Død rygtedes dér, rejste Grækerne sig, og samtidig blev Makedonien angreben nord fra af nogle barbariske Folkeslag. Efter at disse vare overvundne, vendte Alexandros sig mod Grækerne og stormede Theben, der var Oprørets Midtpunkt. Byen blev jævnet med Jorden; han skaanede kun det Hus, som havde været beboet af Digteren Pindaros, der paa Perser-krigens Tid besang Sejrherrerne i de olympiske Lege. Fra Theben drog Alexandros til Korinth, hvor han lod sig udraabe til Hellas's Fører mod Persien. Alle

Grækerne kappedes nu om at hylde ham; kun den kyniske Filosof, Diogenes, blev i det Vinfad, hvori han boede. Alexandros gik hen til ham og spurgte, om han ikke kunde tjene ham med noget. »Flyt dig, og lad Solen skinne paa mig,« svarede Diogenes. Andet havde han ikke at bede om; Kynikerne*) satte nemlig en Ære i at føre et til den yderste Grad nøjsomt, ofte endog svinisk Levned.

I Aaret 334 drog da Alexandros med en lille, men tapper Hær mod det mægtige Perserrige. Han gik ad samme Vej, som Xerxes var gaaet, men i omvendt Retning. Da Hæren havde sat over Hellesponten, drog den til Ilions Ruiner, hvor Alexandros ofrede til Akillevs, og hans trofaste Ven Hefæstion til Patroklos. Perserkongen Darios Kodomannos tænkte først paa at sende en Hær til Makedonien, men Alexandros kom ham i Forkjøbet, i det han angreb Perserne ved Granikos-Floden og vandt en glimrende Sejr. Efter dette Slag var Alexandros Herre over Lilleasien, men for at faa Levnedsmidler og Penge drog han langs Arkipelagos's Kyst, alle Vegne hilset med Jubel af Grækerne, som han gjengav Friheden. I Byen Gordion mønstrede han sine Tropper og overhuggede med Sværdet den gordiske Knude, hvis Løser efter Sagnet skulde blive Asiens Hersker. Derfra drog han over Kiliens Bjerge til Tarsos, men her blev han heftig syg. Mens han laa paa Sygelejet, fik han et Brev, hvori han blev advaret mod Lægen Filippus. Som Brevet kom, rakte denne ham just en Lægedrik; Alexandros greb den uden Mistillid og rakte Lægen den bagtalske Skrivelse. Saa snart han var bleven rask, gik han atter Perserne i Møde ved Issos. Her var Persernes Tab endnu større end ved Granikos. Darios kæmpede selv med, men maatte flygte og lade sin Familie i Stikken. Han tilbød nu, for at faa Fred, Forasien og store Løsepenge. Flere Makedonere raadede Alexandros til at modtage dette Tilbud, blandt andre hans Ven, Parmenion, der sagde: »var jeg

Alexandros, sluttede jeg Fred nu.« »Det gjorde jeg ogsaa«, svarede Alexandros, »hvis jeg var Parmenion«, og derpaa gav han Hæren Ordre til at rykke ind i Syrien. Saa vel dette Land som Palæstina, Fønikien og Ægypten underkastede sig næsten uden Sværdslag. Kun Tyros gjorde Modstand i syv Maaneder, men saa maatte Byen overgive sig. I Ægypten anlagde Alexandros ved en Arm af Nilen Byen Alexandria, som snart blev Midtpunkt baade for Verdenshandelen og Verdenskulturen, i det Østens og Vestens Folk mødtes der, dels for at bytte Varer, dels for at udskifte Tanker. Fra Memfis sendte han Bud til Zevstemplet i Oasen Sivah, og da Præstinden der hilste ham som en »Søn af Zevs«, steg han baade i Grækernes og Persernes Øjne. Men heller ikke i Ægypten gav han sig Tid til at hvile. Han drog atter mod Øst, til Gavgamela og Arbela, i Nærheden af Ninive, hvor han igjen slog Darios. Derpaa indtog han Babylon, Susa og Persepolis, som alle indesluttede umaadelige Skatte. Den sidst nævnte By gik op i Luer; efter et Drikkelag kastede nemlig Alexandros og hans drukne Gjæster Fakler ind i dens Pragtbjgninger for at hævne Persernes Færd i Grækenland. Den ulykkelige Darios var imidlertid flygtet mod Nord, men en troløs Satrap Bessos fangede og dræbte ham og tog selv Kongenavn. Alexandros begræd sin Modstanders sørgelige Skæbne og lod ham prægtig jorde, og siden da han fik Bessos i sin Magt, lod han denne lide troløse Slavers Død, nemlig Korsfæstelse.

Nu var hele Perserriget erobret, og Alexandros begyndte at arbejde paa at gøre Perserne delagtige i græsk Kultur paa samme Tid, som han søgte at vinde deres Hengivenhed ved at leve paa persisk. Derved stødte han imidlertid Makedonerne, som ikke kunde finde sig i de persiske Hofskikke, navnlig ikke i de Knæfald for Kongen, som Alexandros nu krævede. De utilfredse Stormænd sammensvor sig, men Alexandros fik alt at vide og tog en grusom Hævn. Han tog heller intet Hensyn til det Ønske, om at vende hjem, som stedse blev mere højlydt, men beredte sig tvært imod til et Tog mod Indien. Under Rustningerne til dette dræbte han sin gode Ven Klitos, der ved et Gjæstebud ubesindig havde rost Filippus.

*) Noget senere stiftedes to andre filosofiske Skoler, nemlig Stoiernes og Epikuræernes. Stoiernes Ideal var den uafhængige vise, der »som Klippen i Havet staar fast uden at røkkes af Livets Bølger«. Epikuræerne troede hverken paa Gud eller Sjælens Udødelighed, men stræbte efter at nyde Livet med Maadehold.

Dog fortrød han strax sin Gjerning og begræd sin Ven i tre Døgn uden at unde sig Hvile eller Spise.

Indien var beboet af Inderne eller Hinduerne, der inddeltes i Kaster ligesom Ægypterne. Præsterne (Bramanerne) vare de fornemste, Hyrderne (Parierne) de mest foragtede. Disse sidste boede for sig selv, da det blotte Syn af en Paria kunde gjøre en Mand af de andre Kaster uren. Indernes ældste Religion, som er udviklet i de hellige Vedabøger, kaldes Bramisme efter Guden Brama. Vedaerne lovprise især det stille, tankefulde Liv. Et Par Hundredaar før Alexandros var Kongesønnen Budda optraadt som Reformator; hans Tilhængere Buddisterne vragede Kasteinddelingen og lærte alle Menneskers Lighed. Inderne havde paa det ældgamle Sanskritsprog mange Digterværker, blandt hvilke især maa mærkes Kalidasas Skuespil og Heltedigtet Mahabarata. Ogsaa Kunsten trivedes der, hvorom de kolossale Templer (Pagoder) og Grotter endnu bære Vidne. Disse mærkelige Kunstværker i den skønne og storslaaede Natur gav Indien et ejendommeligt Skjær som et Æventyrland; man kan derfor godt forstaa, at en Helt som Alexandros fik Lyst til at erobre det, tilmed da Rigdom paa Ædelstene, Elfenben, Perler og Røgelse havde gjort Indien til et vigtigt Punkt for Verdenshandelen. Han mødte imidlertid en ganske anden Modstand der end i Persien, men da han snildt forstod at nytte Uenigheden mellem Landets Fyrster, blev denne Modstand snart brudt. En af Kongerne i »Femflodlandet« ved Navn Poros værgede sig især kjækt, men det lykkedes Alexandros at fange ham. »Hvorledes vil du behandles«, spurgte Alexandros sin Fange. »Som en Konge«, svarede Poros. Dette Svar glædede Alexandros saa meget, at han sluttede Venskab med Poros og gjorde ham til Underkonge over den Del af Indien, som han erobrede. Han fortsatte nu Toget hen imod Ganges, indtil Soldaternes Knurren tvang ham til at vende om. Efter at have oprejst tolv høje Altre som Grænsepæle, lod han Flaaden rejse hjem ad det indiske Hav og den persiske Havbugt, men selv gik han med Hæren gennem Persiens Ørkener, hvor Solens Brand og Nattefrosten bortrev mange Krigere.

Da Alexandros var kommen tilbage til Babylon, straffede han først strængt de Statholdere, der havde tilladt

sig at undertrykke Perserne. Derpaa lod han 10,000 Makedonere gifte sig med persiske Kvinder, og selv ægtede han en af Darios's Døtre. Hans Liv i Babylons Kongeborge blev mere og mere østerlandsk, og han og hans Venner gav sig hen til Fraadseri og Drukkenskab. Dette Levned lagde først Hefæstion i Graven, og kort efter bukkede Alexandros selv under for en hidsig Feber (323). Da han laa paa sit yderste, spurgte man ham om, hvem der skulde være hans Efterfølger. »Den bedste!« svarede han. Da han var død, gjorde flere af hans dygtigste Generaler Fordring paa at være »den bedste«, og der udbrød en tyveaarig Krig imellem dem. Den endte med, at det store Rige opløstes i de tre Hoveddele: Makedonien med Grækenland, Syrien og Ægypten.

Skjønt Alexandros' Rige saaledes kun blev af kort Varighed, havde hans Tog dog den største Betydning. Asien og Afrika fik efter det Del i den græske Dannelse, og der blev aabnet nye og sikrere Veje for Handelen. Medens tidligere alle Folk strømmede til Grækenland, toge siden Alexandros' Dage ikke faa Grækere Bolig i Østen. Alexandria og Pergamos (»Pergament«) traadte i Athens Sted som Brændpunkter for det aandelige Liv, der igjen tog et nyt, ejendommeligt Opsving, og Efesos, Smyrna og Alexandria arvede Korinths Handel. I Alexandria fandtes et rigt Bibliothek og en Fællesbolig for lærde (»Musejon«). Mange af disse alexandrinske lærde vare Jøder, og for deres Skyld blev det gamle Testament oversat paa Græsk (»Septuaginta«). Selve det græske Sprog undergik imidlertid ogsaa en ikke ringe Forandring ved at omplantes paa østerlandsk Grund, og denne nye Form af Sproget blev kaldet »hellenistisk Græsk«. I denne Sprogform ere alle det ny Testaments Skrifter affattede.

Livet i Grækenland.

I Athen og de større græske Byer tilbragte Mændene meget af Dagen uden for Hjemmet, især paa Torvet, der var Samlingsplads for dem, som Porten var det for Østerlænderne. Kvinderne levede derimod næsten altid inden Døre. Husene havde ét eller to Stokværk og be-

boedes i Regelen kun af én Familie. Inde i Huset var der en aaben Plads, omgivet af en Række Søjler, og paa denne fandtes som oftest et Alter for Husguderne. Der var tre forskellige Former af Søjler: de doriske havde et kraftigt Søjleskæft og et Søjlehoved (Kapitæl) uden Prydelser; de ioniske vare slankere og havde snekedannede Kapitæler, men de korinthiske Søjlers Hoveder vare rigt smykkede med Blade, Blomster eller andre Prydelser. Billedhuggerkunsten stod en Tid paa et meget højt Trin og øvedes af Mestre som Fidias, Praxiteles og Lysippos. Fidias' mest fejrede Værk var den store »kryselefantine« Zevsstøtte i Olympia, som forestillede Gudernes Konge, siddende paa en Trone. »Hvo der ikke har set den olympiske Zevs, kan ikke dø salig,« sagde Grækerne. Praxiteles og Lysippos levede noget senere; den første fremstillede især meget ungdommelige Apollonskikkelser og nøgne Afroditer; den sidste mejslede Atleter, Herakles- og Zevsskikkelser og forherligede Alexandros og hans Mænd. »Apollo fra Belvedere«, »Laokoonsgruppen«, »den medicæiske Afrodite« og de herlige Friser paa »Parthenon«, som vi endnu have, ere Værker af ukjendte græske Mestre i Billedhuggerkunsten. Den største græske Maler, Apelles, var Alexandros' Hofmaler; for at vedligeholde sin Haandfærdighed, lod han ikke nogen Dag gaa hen uden at øve sin Kunst. Musikken dyrkedes ogsaa meget; alle dannede kunde synge og spille paa Lyre. De frygiske Melodier vare vilde og betagende, de doriske alvorlige, men de ioniske muntre. De forskellige Folkekarakterer afspejlede sig altsaa lige saa vel i dem som i de forskellige Stilarter (se S. 17).

En særegen Udsmykning blev som oftest Husets Spisesal til Del; langs de tre Vægge af den var der Sofaer med Hynder, paa hvilke Gæsterne laa til Bords. »Ikke færre Gæster end Kariterne (3), ikke flere end Muserne (9)«, sagde det græske Ordsprog. Foran hver Sofa blev der sat et lille Bord, paa hvilket Maden stilledes. Efter det egentlige Maaltid holdtes der tit Drikkelag, »Symposier«, ved hvilke Bægret og Lyren gik rundt mellem de bekransede Gæster. Ingen Husmoder tog Del i Mændenes Gilder. Kvinderne fik nemlig almindeligvis slet ingen Dannelse og agtedes ikke for Mændenes jævnyrdige. Mændenes Klædning bestod af Kjortlen (Romernes »Tu-

nika«), en Slags Skjorte uden Ærmer, og Kappen (»Toga«), et stort aflangt Stykke Tøj, som i Folder kastedes over den venstre Skulder. Paa Fødderne havde de Sko eller Sandaler, men Hovedet var blottet, undtagen paa Rejser. Kvindernes Dragt var en lang fodsiddig Kjortel, som sammenholdtes ved et Bælte.

De græske Skuespil udviklede sig efterhaanden af de Optog, der fandt Sted ved Gudernes Fester. Ved Dionysosfesterne var det saaledes Skik at lade Kor, der vare udklædte som Satyrer, danse om Gudens Alter. De Vexelsange, som bleve sungne af disse, kaldtes »Dithyramber« eller »Bukkesange« (Tragedier af de græske Ord: tragos = Buk og: ode = Sang), enten fordi der blev ofret en Buk, eller fordi dette Dyr var Sejrspris for den bedste Skjald. Ved Dionysosfesterne blev der ogsaa indrettet lystige Optog, ved hvilke der blev afsunget lyriske Sange; disse kaldtes »Komedier« efter de Drikkelag (paa Græsk: komoj), der fandt Sted ved slige Lejligheder. Af disse Kor ved Dionysosfesterne har Dramaet siden udviklet sig; men vi kunne ikke nærmere forfølge Udviklingen i det enkelte. Paa Perikles' Tid naaede ogsaa det græske Theater sin største Blomstring. Da fandtes der rundt i de større Byer store Theaterbygninger, som i Regelen vare uden Tag. Tilskuerpladsen var bygget i en Halvkreds, saa den ene Bænk var højere end den anden. Selve Skuepladsen bestod af en fri Plads, omgivet af en Bagbygning og Sidebygninger. Paa Bagbygningen var der tre Døre; ad den midterste og største kom Hovedpersonen ind. Neden for Skuepladsen var Orkestret, hvor Koret sang og dansede til Fløjtespil. Forestillingen begyndte om Morgenen og varede ved til Aften, da der som oftest opførtes tre sammenhængende Tragedier (en »Trilogi«) og til sidst et lystigt Satyrspil. Der var i Regelen kun tre Skuespillere i hvert Stykke, men Koret havde tit en betydelig Rolle, i det det opmuntrede de gode Personer og dadlede de slette. Skuespillerne i Tragedien vare iførte lange Kapper og gik paa Støvler med forhøjede Saaler (»Kothurner«); i Komedien gik de derimod paa lave Sko (»Sokker«). For Ansigtet havde de Masker, der antydede deres Karakter, og disse Masker havde ofte i Komedierne Portrætlighed med den Person, der snærtedes. De berømteste dramatiske Digtere ere nævnede tidligere (S. 26).

Italiens Folk.

Halvøen Italien beboedes i Oldtiden af flere forskellige Folkeslag. Nordligst boede Gallerne i »Gallien paa denne Side« (underforstaaet: Alperne) omkring Pofloden. I Mellem-Italien boede Etruskerne i Etrurien (Toskana), og sydligere Latinerne, Sabinerne og Samniterne. Etruriens Stæder dannede en Forbundstat, som styredes af Konger og en præstelig Adel. Indbyggerne vare vidt kjendte baade for deres Gudsfrygt og for deres Kunst (»etruriske Vaser«), som var uddannet under græsk Paavirkning. Ogsaa Latinerne i Landet Latium synes tidlig at være komne i Forbindelse med Grækenland og tillige med Lilleasien. Sagnet fortæller, at den trojanske Helt Æneas efter en Omflakken ligesom Odyssevs's kom til Latium og ægtede Latinerkongens Datter. Siden skal han have grundlagt et Rige med Alba-longa som Hovedstad. Latinerne vare Jordbrugere. De Guder, som de dyrkede i den ældste Tid, vare Saturnus, Gud for Markens Afgrøde, og Vesta, Ardens Gudinde, hvis hellige Ild vedligeholdtes af sex Jomfruer (»Vestaler«). Sabinerne og Samniterne levede som Hyrder og Agerdyrkere. Fra Tid til anden udsendte de en Skare unge Mennesker (»en hellig Vaar«) til fremmede Lande, dels for at undgaa Overbefolkning, dels for at bringe deres Stamme videre.

Syd-Italien var opfyldt af saa mange græske Nybygger, at det fik Navnet »Storgrækenland«. Blandt disse Nybygger maa især mærkes Tarent, der til en Tid var en af Verdens vigtigste Handelsstæder, og det rige Sybaris. Sybariterne ere blevne til et Ordsprog for deres Magelighed og Vellevned; man fortalte, at de ikke taalte Haner i Staden for at undgaa Forstyrrelse i Søvn, og at en Sybarit blev syg ved at se en Bonde gjøre haardt Arbejde. I Kroton, ligeledes i Storgrækenland, levede omtrent Aar 500 en af de første græske Tænkere, Pythagoras (den pythagoriske Læresætning).

Ogsaa paa Sicilien var der græske Plantestæder. Den berømteste af dem var den doriske Stad Syrakus (Siragosa), der i lang Tid beherskedes af forskellige Tyranner, som kuede Borgernes Frihed, men »aabnede alle Porte for Muserne«. Allerede Fønikierne havde drevet

en udstrakt Handel med Sicilien; men senere gik denne over til Carthagerne, som lidt efter lidt fik fast Fod paa Øen.

Rom i Kongetiden.

I Aaret 753 f. Kr. blev Rom anlagt paa Palatinerhøjen ved Tiberfloden, fire Mil fra dens Munding. Byens ældste Historie er af senere Forfattere saaledes udsmykket med Sagn, at det er vanskeligt at udfinde de virkelige Begivenheder. Som Stadens Ahlægger nævner Sagnet Tvillingbrødrene Romulus og Remus fra Alba-longa. Staden skal i Begyndelsen have været et Fristed for fredløse Mænd, som lokkede Nabofolkernes Familier til Kampe og saa under disse røvede deres Døttre for at skaffe sig Hustruer (»Sabinerindernes Rov«). Denne List udviklede Romerne i de første Krige, som endtes dels med Sejre, dels med Forlig, ved hvilke Roms Omraade udvidedes betydelig. Fra Palatinerhøjen strakte Byen sig over nogle nærliggende Høje, indtil den til sidst blev »Staden paa de syv Høje«. I den ældste Tid styredes den af Konger, som skiftevis udmærkede sig ved Sejrvindinger eller ved Fredens Gjerninger. Paa Borgen Capitolium byggedes et Tempel, der var helliget Jupiter, Juno og Minerva, og mange andre Templer og Bygninger, som »den store Circus«, opførtes paa Torvet (»Forum«). Under Jorden anlagdes af uhyre Kvadertsten de store Kloaker.

Ved Siden af Kongen stod Raadet, Senatet, hvori de 300 fornemste Familiefædre (»Patricierne«) havde Sæde, og en Folkeforsamling, paa hvilken ligeledes kun Patriciere kunde møde. Smaaborgerne (»Plebejerne«) havde oprindelig slet ingen politiske Rettigheder, og de kunde ikke engang indgaa retsgyldigt Ægteskab med Patricierne. Denne gamle Forfatning blev til Dels ændret af Kong Servius Tullius. Han inddelte den skattepligtige Del af Folket i 5 Klasser efter Formuen og bestemte, at første Klasse skulde have de fleste Stemmer paa Folkeforsamlingen, men tillige yde den dyreste Krigstjeneste, til Hest eller med tung Rustning. Anden Klasse fik færre Stemmer, men skulde saa kun overtage en billigere Værnepligt, og saa fremdeles.

En sjette Klasse, Proletarierne, havde slet ikke borgerlige Rettigheder, men vare heller ikke værnepligtige. Efter Servius Tullius besteg den grusomme Tarquinius Tronen. Da hans Søn havde krænket den ædle Lucretia, blev han forjagen i Aaret 510, samme Aar som Hippas, og efter hans Forjagelse blev Kongemagten afskaffet. Rom blev en Fristat, som styredes af to Borgemestre, Consuler, der aarlig valgtes af Folkeforsamlingen paa Marsmarken. Kun Patriciere havde i Begyndelsen Adgang til Consulatet og alle andre Embeder.

Roms indre og ydre Kampe.

Den ene af de to første Consuler var Junius Brutus, der havde spillet en Hovedrolle ved Tarquinius' For drivelse. Han maatte værgе den unge Fristat baade mod indre og ydre Fjender. Nogle Patriciere sammensvor sig for at bringe den forjagne Konge tilbage, men Brutus opdagede Sammensværgelsen og dødsdømte de sammensvorne, blandt hvilke der var to af hans egne Søner. Tarquinius selv søgte ved Hjælp af en etrusk Konge at vinde sin Trone tilbage. I denne Krig udmærkede Horatius Cocles sig ved ganske ene at forsvare Træbroen over Tiberen; da den endelig blev afbrudt, styrtede den kjække Helt sig i Bølgerne og svømmede bort under Vandet. En anden Romer ved Navn Mucius gik ind i Fjendelejren for at dræbe Kongen, men han tog Fejl og dræbte en pyntet Skriver i Steden. Han blev da ført for Kongen, men for at vise, hvor lidt han ænsede Smerte, stak han sin højre Haand ind i en Offerild, der brændte i Lejren. Siden den Tid kaldtes han Mucius Scævola (Kejthaand). Disse enkelte Heltes Mod kunde dog ikke standse Fjenderne, og Krigen endte uheldig for Rom.

Til dette Uheld bidrog Uenigheden mellem Patricierne og Plebejerne meget. Plebejerne sukkede under haarde Skatter, og Værnepligten uden Sold var en stor Byrde for dem; thi medens de vare i Krig, laa deres Marker udyrkede hen. Naar der saa tillige indtraf Uaar, maatte de ofte mod høje Renter laane Penge hos Patricierne, og naar de ikke betalte Laanet tilbage, kunde Patricieren bruge dem og deres Familie som Trælle eller

endog sælge dem. Da Plebejerne i Lovene aldeles intet Værn havde mod Patricierens Undertrykkelser, blev Tilstanden til sidst utaalelig, og de foretog da den første »Almueudvandring« til det hellige Bjærg. En Patricier, der blev sendt ud for at mægle, fortalte, som et Billede paa Forholdene en Fabel om, hvorledes Lemmerne engang gjorde Oprør mod Maven, fordi al Spise gik i den; men Plebejerne lode sig ikke fange ved Ord. Først da der blev indsat 5 (senere 10) »Almuefribuner« som Plebejernes Talsmænd, vendte disse tilbage. Tribunerne erklæredes for »hellige og ukrænkelige« i deres Embedstid, og de kunde ved den blotte Indsigelse (»Veto«) paa Folkeforsamlingen standse Bestemmelser, der vare skadelige for Almuen. Derved blev Folket saa mægtigt, at det noget senere kunde faa en Patricier jagen i Landflygtighed, fordi han raadede sine Standsfæller til at nytte en Hungersnød til at fraviste Plebejerne de vundne Fordele.

Baade nordlige og sydlige Nahoer søgte at drage Fordel af disse indre Kampe ved at angribe Rom. For at fri sig for Angrebene kaldte Romerne Patricieren Cincinnatus fra Ploven og gjorde ham til Dictator, og han reddede Rom. Men næppe var Byen frelst, før Borgerkrigen udbrød igjen. Plebejerne fordrede skrevne Love, da de bleve forurettede ved de Domme, Patricierne fældede efter gamle Vedtægter. Senatet maatte til sidst give efter for denne Fordring, og der udsendtes Raadsherrer til Storgrækenland og Athen for at undersøge andre Staters Love. Efter disse Raadsherrers Hjemkomst blev der udvalgt Timænd (»Decemvire«) til at skrive Love (451). Det første Aar gik alt godt; der blev i det hele affattet ti Lovtavler. Det næste Aar beholdt Timændene Magten, skjønt Lovgivningsarbejdet var til Ende. Men Timanden Appius Claudius's Fremfærd mod Almuelederen Virginus's Datter fremkaldte en ny »Almueudvandring«, der ledte til Timændenes Fald (449). »De tolv Tavlers Love«, som de havde givet, blev Grundlaget for Romernes Retsordning. I disse Love hed det: »Ægteskab mellem Patriciere og Plebejere er ikke lovgyldigt«. »Loven skal være urokkelig almen gyldig og uden Forrettheder«. »En bestikkelig Dommer skal dø«. »En Aagerkarl, som opdages, skal give firdobbelt Erstatning«.

Snart efter fik Plebejerne dog Tilladelse til at

indgaa retsgyldige Ægteskaber med Patricierne, men Adgang til Consulatet vilde man endnu ikke indrømme dem. De indre Kampe fortsattes derfor, men de afbrødes fremdeles stadig af ydre. Den romerske Hærfører Camillus erobrede efter en 10aarig Belejring den etruske Stad Veji*), og fra det Øjeblik af var Etruriens Magt brudt. Camillus vakte imidlertid Plebejernes Had ved en ulige Deling af Byttet fra Veji, og da Almuetri-bunerne anklagede ham, gik han frivillig i Landflygtighed; men han var næppe kommen bort, før Rom trængte til hans udmærkede Krigerdygtighed.

Gallerne vare nemlig fra Norditalien dragne ned over Apenninerne og havde angrebet Byen Clusium i Etrurien. Denne Stads Borgere søgte Hjælp hos Romerne, men i Steden for Hjælpetropper skikkede disse nogle Udsendinge, som skulde mægle Fred. Men Gallerne vare ikke villige til at slutte Fred, og de romerske Udsendinge kæmpede i Spidsen for Clusinerne imod dem. Forbitrede herover gik Gallerne under deres »Brennus« (o: Anfører) mod Syd, og den romerske Hær, der skulde standse dem, led et forfærdeligt Nederlag ved Allia, en Biflod til Tiberen. Romerne troede ikke, at de kunde værges deres By mod de frygtelige Fjender, og derfor flygtede de, især til Veji. Gallerne tog saa Rom uden Sværdslag og nedbrændte Byen (390). Kun Borgen Capitolium holdtes besat af en lille Skare Romere, men selv den var nær bleven erobret, da Gallerne en Nat søgte at klavre op ad den stejle Fjældvæg. Efter Sagnet vækkede imidlertid Junos hellige Gæs Romeren Manlius, og han slog i Spidsen for Borgens Besætning Gallernes Angreb tilbage. Hungersnød tvang imidlertid efter et halvt Aars Forløb Romerne til at købe Gallernes Afmarch mod store Løsepenge. Medens Guldet blev afvejet, klagede Romerne over den falske Vægt; men den stolte Brennus kastede sit Sværd paa den Vægtskaal, der skulde opvejes, med de Ord: »ve de overvundne!«

Efter Gallernes Bortgang vare Romerne saa modløse, at de tænkte paa at lade deres Stad ligge øde hen og at blive i Veji. Patricierne modarbejdede af al Magt

denne Tanke; thi i saa Tilfælde vilde deres Jorder i Rom jo blive mindre værdifulde. Camillus sluttede sig til dem, og Romerne gave efter for hans Overtalelser og gjenopbyggede i Hast Rom med krumme og snævre Gader. Camillus hædredes siden med Navnet »Roms anden Stifter«. Byen var imidlertid næppe opbyggt, før Patricierne igjen vilde bringe de gamle Gjældslove i Anvendelse mod Plebejerne. Manlius, der efter sin raske Daad havde faaet Tilnavnet Capitolineren, skjænkede sin Formue bort for at udløse Skyldnere, men heri saa Patricierne en Stræben efter Kongemagt, og den ædle Kriger blev nedstyrtet fra den tarpejiske Klippe; »der er ikke langt fra Capitolium til den tarpejiske Klippe«, sagde siden et romersk Ordsprog.

Den voldelige Fremfærd mod Manlius gjorde kun ondt værre. To modige Tribuner fremkom med følgende Lovforslag, der efter den ene Tribun kaldes »de liciniske«: 1) den ene Consul skal være en Plebejer; 2) hver Patricier maa af Bygmarken kun have en Jordlod af en vis bestemt Størrelse, men Resten skal udskiftes til fattige Borgere. I ti Aar kæmpedes der om disse Forslag, men saa blev de Lov, og i Aaret 366 fik Rom den første plebejiske Consul. Endnu vare Plebejerne dog udelukkede fra mange Embeder, saa som de nys oprettede Prætorembeder. Prætorerne havde Retsplejen i deres Hænder. Ved et aarligt »Edict« kundgjorde Prætoreren, hvilke Regler han vilde følge i Henseende til Retsplejen; han udvalgte Dommerne og lod Sagerne paadømme, men var ikke selv Dommer. Til dette Embede fik Plebejerne dog Adgang senere og da de omtrent Aar 300 ogsaa fik Adgang til Præsteskabet, stode de lige med Patricierne.

Jævnside med disse indre Stridigheder gik Erobringskrige. De krigerske Samnitere og Roms gamle Forbundsfæller, Latinerne, maatte efter et helttemodigt Forsvar anerkjende Romernes Overhøjhed og love dem Hærfølge som »Forbundsfæller«. I Latinerkrigen gav Consulen Manlius Torqvatus et Bevis paa den romerske Krigstugts Strængthed. Han lod nemlig sin egen Søn henrette, fordi denne mod sin Faders Befaling havde indladt sig i Tvekamp med en Latiner, af hvem han var bleven udæsket.

*) Siden denne langvarige Krig fik Hæren Sold.

Kort efter blev den rige Handelstad Tarent indviklet i Krig med Romerne. Tarentinerne indkaldte Kong Pyrros af Epiros, som i Spidsen for en Skare græske Lejetropper vandt et Slag, især fordi Romerne blev bragte i Forvirring ved nogle Elefanter, som Pyrros havde medbragt. Ved det næste Sammenstød sejrede Pyrros ogsaa, men Sejren var saa dyrekjøbt, at han udbød: »vinder jeg ét saadant Slag til, er det ude med mig«. Tarentinerne bleye dog snart kjede af Pyrros, fordi han lukkede deres Theater og vilde have dem til at exercere tidlig om Morgen. Pyrros mente heller ikke at kunne udrette noget med Tarentinerne mod Romerne. Tarentinernes Blødagtighed gjorde ham mismodig paa samme Tid, som Romernes Kampdygtighed og deres Hærfører Fabricius's ubestikkelige Redelighed aftvang ham den største Agtelse. »Som Romernes Hærfører kunde jeg erobre hele Verden«, skal Pyrros selv have sagt, og en af hans Venner ytrede efter at have været i Rom som Sendemand: »Senatet forekom mig at være en Forsamling af Konger. Kamp med Romerne vil være et Herkulesarbejde; thi deres Tal er umaadelig stort og deres Mod har ingen Grænser.« Pyrros forlod i sit Mismod Tarent og gik til Sicilien; men han vendte dog kort efter tilbage. I Spidsen for Tarentinerne mødte han endnu en Gang Romerne, men han blev aldeles slaaet, og Tarent kom i Romernes Vold (272). Da Tarent var falden, blev ogsaa det øvrige Storgrækenland erobret, og Romerne herskede saaledes over hele Halvøen lige fra Floden Rubicon til Messinastrædet.

Disse Kampe vare af stor Betydning for Romerne, i det de gav dem overordentlig Øvelse i Krigsfærd. Af Sammenstødet med Pyrros lærte de den makedonske Krigskunst og den græske Lejrordning, og det kom dem siden til Nytte, da de skulde kæmpe i Grækenland selv. Deres Dækvaaben vare en Læder- eller Bronzehjælm, et Brystharnisk og Benplader af samme Stoffer og et Træskjold, overtrukket med Læder og beslaaet med Jærn. Deres Angrebsvaaben vare Sværd, Lanse og Kastespyd. Hæren var inddelt i Legioner, sædvanligvis paa 5-6000 Mand, som kommanderedes af Krigstribuner, og Legionerne deltes igjen i mindre Afdelinger, som førtes af Centurioner. Consulerne eller Dictatoren havde

Overansførslen, og nærmest dem i Rang stod Legaterne. Forbundsfolkene stillede aarlig en Troppestykke i Forhold til det paagjældende Lands Størrelse; disse Forbundstropper fik Forplejning af Rom, men Sold, Klæder og Vaaben af deres egen Stat. Søværnet var meget forsmøgt, og Krigstjenesten til Søs mindre anset, indtil de puniske Krige lærte Romerne at sørge for Flaadens Udrustning.

De puniske Krige.

Kampen mellem Evroperne og Asiaterne, der var udkæmpet i Østen, blev fortsat med Krige i Vesten. Da Grækerne forlængst havde vundet Sejr over Perserne og de andre Asiater, begyndte Romerne en Dyst med den mægtigste asiatiske Nybygd i deres Nærhed. Paa Nordafrikas Kyst, i det nuværende Tunis havde Fønikierne eller, som de der kaldes, Punerne, anlagt Nybygden Carthago, som snart ved sin Handel blev en rig og mægtig Stad. Styrelsen af Carthago var i Hænderne paa et Pengearistokrati, der hverken undte Borgerne Frihed eller sørgede for Aandens Dannelse. Alt gik ud paa at samle Rigdomme, og alle Midler holdtes for gode, naar de kun førte til det Maal, saa Troløshed i Folkemunde kaldtes »punisk Troskab«. De rige Carthagere anlagde talrige Nybygder i Spanien og paa Sicilien. Det var deres Forsøg paa at udvide Herredømmet over denne Ø, som bragte dem til det første Sammenstød med Romerne. Nogle græske Lejetropper havde nemlig med Svig taget Byen Messina (Messina). Carthagerne og Syrakusanerne belejrede dem derfor i Forening. De vidste nu ingen anden Udvej end at bede Rom om Hjælp, og da denne Hjælp blev ydet, begyndte de puniske Krige.

I den første puniske Krig (264—241) vare Romerne vel strax heldige til Lands, men det agerdyrkende Folk kunde ikke til Søs maale sig med Carthago, der som Handelsstad havde en stor Flaade. Da Romerne havde indset, hvad de fattedes, begyndte de af al Magt at bygge Skibe. Efter to Maanedes Forløb havde de, med et strandet carthagisk Skib som Model,

bygget over hundrede Skibe. De havde altsaa nu en Flaade, men endnu ikke duelige Søfolk. Derfor søgte Consulen Duilius ved det første Sammenstød til Søs med Carthagerne at gjøre alt for, at Søslaget kunde komme til at ligne et Landslag. De romerske Skibe fik Entrebroe og Hager, der kunde kastes over paa Fjendens Skibe og holde dem fast. Ved Duilius's Klogskab vandt Romerne Sejr, og de fik da den Tanke, helt at tage Magten til Søs fra Carthago. Consulen Regulus drog med en Flaade og en Hær over til Afrika og gjorde Landgang der. Dette kom Cathagerne aldeles uventet, og de bad om Fred; men Roms Betingelser vare for haarde. Opflammede af Sparteren Xanthippos dristede de sig til et Forsvar, der lykkedes saa vel, at Romerhæren helt blev slaaet, og Regulus fangen. Da kort efter to romerske Flaader bleve ødelagte af Storm, havde Carthagerne en Tid Overtaget. Fra en Bjærgfæstning paa Sicilien beherskede den kjække Puner Hamilkar Øen, og en carthagisk Flaade holdt Søen ryddelig. Men da Romerne atter havde faaet en Flaade, afskar de Hamilkar fra Tilførsel og optog Kampen til Søs. Ved de ægatiske Øer, vandt Romerne en glimrende Sejr, og Carthagerne maatte slutte Fred. Ved denne opgav de Herredømmet over Sicilien og betalte en Sum Penge. Sicilien blev den første romerske „Provins“. „Provinser“ kaldtes de erobrede Lande, der som Romerstatens Ejendom styredes af en Statholder, der var en afgaaet Prætor („Proprætor“) eller Consul („Proconsul“). Under Statholderen stode Legater og en Kvæstor, der styrede Pengevæsenet.

Efter den første puniske Krigs Slutning udstrakte Romerne deres Herredømme over Øerne Korsika og Sardinien samt det dennesidige Gallien, og Carthagerne søgte Erstatning for deres Tab ved Erobring i det sydlige Spanien. Der anlagde de den stærkt befæstede Havnedstad Ny-Carthago (Cartagena). Romerne saa med Skinsyge paa Carthagernes Erobring og sluttede et Forlig med dem, ved hvilket Punerne maatte love ikke at overskride Floden Ebro og ikke at angribe Staden Sagunt (Murviedro), som var Romernes Forbundsfælle. Da Hamilkars Søn Hannibal var bleven

Carthagernes Anfører, blev dette Forlig imidlertid brudt, og den anden puniske Krig udbrød (218—201).

Som en niaars Dreng havde Hannibal fulgt sin Fader til Spanien og strax svoret Romerne evigt Had. Dette Had blev næret ved Roms stigende Vælde, og da de idelige Kampe havde gjort Hannibal til en stor Hærfører, brændte han af Begjærlighed efter at benytte sin Krigerdygtighed til at tage Hævn over Romerne. I en Alder af 28 Aar blev han stillet i Spidsen for den carthagiske Hær i Spanien, og kort efter angreb han Sagunt og gik over Ebro, og dermed var Krigen erklæret. Gjennem Ebrodalen drog han til Pyrenæerne; denne Bjærgkjæde oversteg han og drog videre gennem Rhonedalen til Alpekjæden. Han gik derpaa over lille St. Bernhard og stod saa i Podalen. Hans Hær udgjorde oprindelig omtrent 50,000 Mand, men da han naaede Podalen, var den smeltet ind til det halve; det barske Vejrlig, de ubanede Veje og Bjærgboernes Angreb havde bortrevet Soldaterne. Romerne havde nok sendt Hære ud imod ham, men disse havde ikke truffet ham. Først ved Floden Ticino mødtes han og Romerne under Consulen Publius Cornelius Scipio*). Hannibal sejrede og Scipio blev saaret. Kort efter indlod den anden Consul sig mod Scipios Raad i et Slag ved Trebbia, en anden Biflod til Po, og ogsaa han blev slaaet. Efter disse Sejre tog Gallerne Carthagernes Parti.

I Foraaret 217 gik Hannibal over Apenninerne ned i Etrurien og derpaa drog han videre frem gennem de usunde toskanske Maremmen. Denne Vandring bortrev atter mange af hans Folk, og han mistede selv det ene Øje; men Krigslykken fulgte ham. Han lokkede den nyvalgte romerske Consul ind imellem Søen Trasimenus (Iago di Perugia) og Bjærgene og vandt en stor Sejr over ham. Skjønt han nu kun var nogle faa Dagsrejser borte fra Rom, turde han dog ikke vove et Angreb paa Byen, fordi han kjendte dens Kræfter. Han drog derimod rundt mellem de italiske Folk og

*) Romerne havde i Regelen tre Navne: Fornavn, Slægtnavn og Familienavn. Døtrene opnævnedes efter Slægtnavn. Scipios Datter hed t. Ex. Cornelia.

søgte, den Gang rigtignok uden Held, at rejse dem mod Romerne. Disse tog i deres Nød Tilflugt til den gamle Udvej, at vælge en Diktator. Valget faldt paa den erfarne og sindige Fabius Maximus. Han fulgte stadig efter Hannibal for at drage Fordel af hvert lille Uheld, der mødte Carthagerne, men han indlod sig ikke i Slag. Romerne forstode ikke at sætte Pris paa Fabius's Klogskab; de gav ham Øgenavnet „Nøleren“ og valgte næste Aar igjen Konsuler. Den ene af disse, Slagtersønnen Varro, indlod sig, imod sin Embedsbroder Æmilius Pavlus's Raad, i et Slag ved Cannæ i Apulien. Romerne led et skrækkeligt Nederlag. Hannibal kunde efter Slaget sende tre Skjæpper af de Guldringe, som de romerske Riddere bar, til Carthago; saa mange Riddere faldt der. Æmilius Pavlus faldt ogsaa, men Varro undkom med en Del af Hæren. Da Varro kom til Rom, takkede Senatet ham, „fordi han ikke havde mistvivlet om Statens Frelse“, men de undkomne Soldater maatte siden tjene uden Løn og med Spotnavnet „Legionerne fra Cannæ“. Nederlaget ved Cannæ bragte flere af Roms Forbundsfæller til Frafald, blandt andre det rige Capua, der aabnede sine Porte for Hannibal.

Imidlertid rustede Romerne sig stærkt, og da nogle smaa Sejre havde givet dem nyt Mod, besluttede de at tugte de frafaldne Forbundsfæller. En Hær blev sendt over til Sicilien mod Syrakus. Denne Stad havde efter den første puniske Krig været Roms Ven, men siden var den atter faldet fra. Der levede den store Matematiker og Mekaniker Arkimedes, som har udfundet Løven for Vægtfylden og konstrueret Vand-sneglen („Arkimedesskruen“). Han anvendte sin store Dygtighed til Stadens Forsvar, i det han opfandt Krigsmaskiner og lærte sine Medborgere at antænde Romernes Skibe ved Hjælp af Hulspejle. I tre Aar udholdt Staden Belejringen, saa blev den indtagen og ødelagt (212). En romersk Soldat traf Arkimedes i Færd med at ridse Figurer i Sandet og slog ham ihjel. „Forstyr ikke mine Cirkler,“ var Arkimedes's sidste Ord; han var nemlig saa fordybet i sit Arbejde, at han ikke tænkte paa Faren. Siden kom ogsaa det frafaldne Capua og Tarent i Romernes Vold, og Hannibals

Stilling blev Dag for Dag værre. „Du kan nok sejre, men du forstaar ikke at bruge Sejren,“ sagde en af hans Hærførere til ham, da han besluttede at holde sig i Ro. Grunden til Hannibals Uvirksomhed var dog nærmest Savnet af en tilstrækkelig stor Hær; thi hans Landsmænd vilde længe ingen Hjælp sende. Endelig kom dog Hannibals Broder, Hasdrubal, til Spanien med en Hær, men den unge Scipio bragte ham saaledes i Knibe, at han besluttede at opgive Spanien og at drage til Italien for at forene sig med sin Broder. Han gik samme Vej som Hannibal over Alperne og kom lykkelig ned i Nord-Italien; men ved Metavrus-floden led han et afgjørende Nederlag. Han faldt selv, og hans Hoved blev afhugget og trillet hen foran Hannibals Lejr. Da Hannibal saa det, udbød han mismodig: „Nu ser jeg Carthagos skrækkelige Skæbne!“

Den unge Publius Cornelius Scipio*), en Søn af den tidligere nævnte Hærfører af samme Navn, var den Gang Roms største Feltherre og Folkets Yndling. Han havde et skønt Udvortes og var indviet i den græske Dannelse. Snart beundrede Folket hans næsten kongelige Værdighed, snart glædede det sig over hans vindende Mildhed. Han beregnede nøje alle Forhold i Krigen, men gik dog altid frem med stor Begejstring, fordi han troede, at han af Guderne var udvalgt til at føre Rom til Storhed. Da han havde undervundet Spanien, blev han valgt til Consul, skjønt han ikke havde den lovbestemte Alder (40 Aar), og fik derpaa som Proconsul Styrelsen af Provinsen Sicilien. Trods Senatets Gjerrighed samlede han der i al Hemmelighed en stor Hær og gik over til Afrika. Cartha-

*) Publius Cornelius Scipio, saaret ved Ticino.

Lucius Scipio, — P. Corn. Scipio, Afrikaner, den ældre Asiateren.

Cornelia — P. Corn. Scipio, Avgur.
g. m. Gracchus

Tiberius — Gajus
Gracchus Gracchus

P. Corn. Scipio, Afrikaner,
den yngre (Adoptiv søn af P.
Corn. Scipio, Søn af Æmilius
Pavlus).

gerne kaldte Hannibal hjem, og i Spidsen for hele Carthagos Hær mødte denne Scipio ved Zama (202). Hannibal søgte at afværge et Slag ved at tilbyde Scipio Spanien og ved at forestille ham Lykkens Ustadighed, men forgjæves. Scipio vilde ikke gaa ind paa noget Forlig, og Slaget endte trods Punernes Tapperhed til Roms Fordel. Ved Freden maatte Carthago betale 10,000 Talenter (omtrent 40 Millioner Kroner), udlevere alle Skibe paa ti nær samt opgive Herredømmet i Spanien, saa at Staten for Fremtiden kun var en afrikansk Magt. Desuden maatte Carthagerne love at holde Fred med Roms Ven, Massinissa, Konge i Numidien (Algier). Til Minde om sin store Sejr fik Scipio siden Tilnavnet „Afrikaneren“.

Efter denne ulykkelige Fred søgte Hannibal at bringe Carthagos Pengevæsen paa Fode igjen, men da Romerne mærkede det Held, der fulgte hans Bestræbelser, forlangte de ham udleveret. Da han ikke stolede paa sine Landsmænd, flygtede han bort og gik til Kong Antiokos den store i Syrien. Carthago hævede sig dog lidt efter lidt atter til en betydelig Højde, og Romerne saa det med Misundelse. En enkelt Mand, Marcus Cato, ophidsede stadig sine Landsmænd mod den gamle Fjende ved at ende alle de Taler, han holdt i Senatet, med: „Forøvrigt mener jeg, at Carthago bør ødelægges.“ Den ulykkelige Bestemmelse om Freden med Numidien blev Anledning til den tredje puniske Krig (149—146). Den ældgamle Massinissa drillede nemlig idelig Carthagerne, og da til sidst disse greb til Vaaben, erklærede Rom strax Carthago Krig. For at beholde Freden udleverede Carthagerne først flere hundrede Gisler og dernæst alle deres Vaaben og Skibe, men da Romerne forlangte, at de skulde flytte deres Stad ind i Landet, besluttede de at forsvare sig til det yderste; thi hvis denne Fordring blev opfyldt, vilde Carthagos Handel være ødelagt. Romernes Overmod vakte en krigersk Aand i Staden, saa at denne snart kom til at ligne en Krigslejr. Templerne blev forvandlede til Vaabensmedjer, og Kvinderne afskar deres Haar og snoede Buestrænge af det. Med uhyre Krigsmaskiner drog Romerne mod Staden; en „Vædder“, som blev sat i Bevægelse af 6000 Soldater,

skulde nedbryde Muren. Men Carthagerne holdt dog længe Stand. Først da den yngre Scipio Afrikaner (se Stamtavlen S. 53) havde faaet Anførslen, lykkedes det Romerne at trænge ind i Staden. Carthagerne saa, at alt var tabt, og forsvarede sig med Fortvivlelsens Heltemod i Gaderne og Husene. De, der overlevede Blodbadet, blev solgte som Slaver, men det var knap Tolvtedelen af Stadens 700,000 Indbyggere. Senatet befalede, at Carthago skulde jævnes med Jorden, og efter sytten Dages Ildebrand var „Havets Dronning“ en Grushob. Da Scipio saa Staden gaa op i Luer, blev han tungsindig og anførte det Vers af Homeros:

„Komme der skal en Dag, da det hellige Troja vil falde,
Askspærsvingeren Priamos selv og det Folk, han behersker.“

Han følte nemlig Menneskelivets Omskiftelser og forudsaa, at hans stolte Fædreland ogsaa engang skulde rammes af Ulykken.

Grækenlands Undertvingelse.

Kong Filippus III., der herskede over Makedonien, havde sluttet Forbund med Hannibal mod Romerne. Han kom dog ikke til at hjælpe denne, da han fik nok at gjøre med Roms Forbundsfæller i Lilleasien og Grækenland, men efter den anden puniske Krigs Slutning erklærede Romerne ham alligevel Krig. Han maatte afstaa alle sine græske Besiddelser med Undtagelse af Makedonien. Den romerske Consul gjengav saa ved Legene paa Landtangen ved Corinth de græske Stater Friheden. Grækerne jubled, men de fik snart at føle, at Romerne kun ventede paa en gunstig Lejlighed til at underkue dem. Derfor søgte Grækerne Hjælp hos Antiokos den store af Syrien, hos hvem Roms Fjende Hannibal opholdt sig. Antiokos's Stamfader, Selevkos, en af Alexandros's Generaler, havde grundet et Rige mellem Hellesponten og Indus med Hovedstæderne Antiokia ved Orontes og Selevkia ved Tigris. Selevkos' Efterfølgere, de saakaldte Selevkider, vare svage Fyrster, og det syriske Rige forfaldt mere og mere. Kongeriget Pergamos tilrev sig en Del af de lilleasiatiske Besiddelser, og Partherne udvidede sig

hinsides Evfrat. Antiokos den store frygtede Romernes voxende Magt i Østen og lyttede gjerne til Grækernes Bøn om Hjælp og til Hannibals Ophidselser. Hannibal raadete ham til at gaa til Italien, men istedenfor gik han til Grækenland. Der indtog han Leonidas's Stilling ved Thermopylæ, men Romerne gik under Cato ad samme Vej som Perserne, og fordrev ham. Siden gik det ham ikke bedre i Lilleasien; der overvandt den ældre Scipio Afrikaners Broder Lucius Scipio, senere kaldet „Asiateren“, ham i et Slag (190). Antiokos afstod for at faa Fred Lilleasien til Romerne; Størstedelen af denne Provins blev given til Pergamos. Romerne fordrede ogsaa Hannibal udleveret, men han var allerede flygtet og for ikke at falde i Romernes Hænder, tog han Gift (183).

Filippos III.'s Søn og Efterfølger Persevs begyndte efter flere Aars Rustninger en ny Krig med Romerne; men da Æmilius Pavlus, den yngre Scipio Afrikaners Fader, havde overvundet ham ved Pydna (168), blev Makedonien indtaget og delt i fire Fristater. Tyve Aar senere vakte en Bedrager, der udgav sig for en Søn af Persevs, en Opstand; men den dog blev snart dæmpet, og Makedonien blev en romersk Provins (148). Det saakaldte akæiske Forbund, som de græske Stater havde indgaaet, greb til Vaaben mod Romerne. Disse angreb Corinth, der var Forbundets vigtigste Stad, og da den var indtagen og brændt af Consulen Mummius, blev hele Grækenland en romersk Provins under Navnet Akaja, samme Aar som Carthago faldt (146). Til Løn for sin Sejr fik Mummius en prægtig „Triumf“. Hele Byttet og alle Fangerne førtes foran Hærføreren og Hæren i et højtideligt Optog gennem Byens Gader op til Capitolium, og der modtog Hærføreren en Lavrbærkrans.

Krigene i Grækenland bragte Romerne under den græske Dannelses Paavirkning. Tidligere havde de ført et tarveligt Liv med rene Sæder, men uden nogen høj Aandsdannelse, men fra det andet Hundredeaar bliver den græske Dannelse og tillige græsk Forfinelse og løse Sæder almindelige i Rom. Grækenlands Undertvingelse satte Romerne i Besiddelse af en Mængde Kunstværker,

men mange forstod slet ikke at sætte den rette Pris paa dem. Mummius's raa Soldater spillede Tærninger paa et af den græske Oldtids skønneste Malerier, og Mummius selv sagde til sine Soldater: „Hvis I slaar et af disse Kunstværker, som I skal bringe til Italien, i Stykker, maa I skaffe mig et nyt i Steden!“ Scipionerne og deres Venner hørte især til den græske Dannelses Talsmænd; i deres Kreds fandt den udmærkede Historiker Polybios og flere andre lærde Grækere Ophold. Under Scipionernes Beskyttelse optraadte ogsaa de to Komediedigtere Plautus og Terentius*), som digtede efter græske Mønstre. Aandsdannelsen naaede dog aldrig en saadan Højde i Rom som i Grækenland, og de romerske Digtere, Kunstnere og Tænkere ere ikke synderlig ejendommelige, men som oftest kun Efterlignere af Grækerne; til det praktiske Liv havde Romerne derimod større Anlæg end Grækerne. Der var enkelte Romere som Cato, der modarbejdede den græske Dannelse og de Laster, der med den fik Indpas i Folket. Cato levede selv et flittigt og nøjsomt Liv paa en Landejendom i Sabinerbjærgene. Han blev Censor og fik som saadan Tilsyn med den for Skatte- og Værnepligten saa betydningsfulde Folketælling samt Opsyn over Folkets hele sædelige Tilstand. Som Censor gik han strængt frem mod den Fordærvelse og Uredelighed, der begyndte at snige sig ind, ikke mindst i de højeste Samfundslag. Han sagde: „De smaa Tyve komme i Bolt og Jærn, men de store svømme i Guld og Purpur.“ Selv den ældre Scipio Afrikaner blev anklaget for at have ødslet med Statens Penge under Toget til Syrien, paa hvilket han var sin Broder Lucius's Raadgiver. Da Tribunerne fremførte Klagen, sagde den stolte Scipio: „Paa denne Dag overvandt jeg Hannibal og Carthagerne ved Zama. Kom med til Capitolium og lad os bede Guderne om, at Romerfolket altid maa have Førere som mig!“ Derpaa drog han til Capitolium, fulgt af Folket, og Tribunerne bleve ene til-

*) Flere af deres Stykker ere i nyere Tid efterlignede af Franskmanden Molière og af Ludvig Holberg; saaledes er Holbergs „Jakob von Thybo“ en fri Efterligning af Plautus's Komedie „den storpralende Soldat“.

bage. Siden henlevede Scipio sine Dage paa sit Landgods, og han vilde ikke engang begraves i Rom. Han døde samme Aar som Hannibal (183).

Graccherne.

Den gamle Modsætning mellem Patricierne og Plebejerne var i Tidens Løb bleven afløst af en ny: Modsætningen mellem de højere Embedsmænd og Folket. Denne nye Embedsadel var lige saa forhadet som Patricierne og fortjente ogsaa ofte at være det. Den udsugede Provinserne, som vare betroede til dens Styrelse. Den forpagtede Statsindtægterne og indkrævede disse med Haardhed, ja tit endog med Uredelighed; derfor vare „Tolderne“ i Provinserne saa foragtede. Den tilkjøbte eller tilrev sig næsten alt Agerland og sammenlagde de frie Bønders Gaarde til store Godser, som den lod dyrke ved Slaver. Hvis Smaafolk eller Provinsboere vovede at klage over den ilde Medfart, som de led, blev Klagen afvist; thi Domstolene vare ogsaa i Rigmændenes Hænder.

Under saadanne Forhold optraadte de to Graccher. De vare Sønner af den ældre Scipio Afrikaners Datter, Cornelia, en højhjærtet og kløgtig Kvinde. Da en romersk Kvinde engang viste Cornelia sine Smykker, kaldte hun paa sine Sønner og sagde: „Se, det er mine Ædelstene!“ Hun havde afslaaet Ægypterkongens Ægteskabstilbud for helt at kunne leve for sine Sønners Opdragelse. Hun var saa glad ved disse, at hun hellere vilde kaldes „Gracchernes Moder“ end „Scipios Datter“. Tiberius var Navnet paa den ældste af Brødrene. Han var Tribun i Aaret 133 og fremkom som saadan med et Forslag om en lempelig Gjennemførelse af den licinske Lov (se S. 47), hvis sidste Del daglig blev overtraadt af Rigmændene. Disse fik en af de andre Tribuner til at nedlægge Indsigelse mod Gracchus' Lovforslag. Da ingen Lov kunde fremmes, naar en Tribun var imod den, greb Tiberius Gracchus til det ulovlige Skridt at afsætte Tribunen i Følge en Folkedom. Derved havde han krænket Tribunværdigheden, og det lykkedes i den følgende Tid hans Fjender at skille ham af med en Del af den Folkegunst,

han før havde nydt i saa rigt Maal. Tiberius søgte ogsaa Tribunatet for det næste Aar, men paa Valgdagen samlede Adelsmændene deres Tilhængere og ihjelslog den kjække Folkefører tilligemed 300 af hans Venner (132). Den yngre Scipio anførte, da han hørte om sin Frændes Død, det homeriske Vers:

„Dø som han hver Mand, der til lignende Daad sig kan driste.“

Paa Grund heraf og fordi Scipio mere og mere haardnakket modsatte sig Folkefriheden, blev han forhadet af Mængden, og en Morgen fandt man ham død i Sengen (129).

Tiberius Gracchus' Skæbne skræmmede ikke hans yngre Broder Gajus. I Aaret 123, da Gajus var Tribun, fremkom han baade med Agerlove, Kornlove og en Lov, der skulde skaffe Smaafolk større Retfærdighed for Domstolene. Ja han foreslog endog at give Borgerret til Forbundsfællerne, der havde alle Byrderne, men ingen af Fordelene ved at være Romere. Den Begejstring og den Kraft, hvormed han talte, vandt Folket, især de laveste Klasser. Disses Nød søgte han ogsaa at lindre ved at skaffe dem Arbejde for Staten. Adelen kæmpede med stor Styrke mod alle hans Forslag, og da han for tredje Gang søgte Tribunatet, kom det til et blodigt Stævne. 3000 af Folkepartiet bleve nedsablede, og Gajus selv maatte flygte; da han troede alt tabt, lod han sig dræbe af en trofast Slave (121). Cornelia trøstede sig i sin Sorg med, at hendes Sønner „havde værdige Grave paa vide Steder“.

Marius og Sulla.

Efter Sejren over Graccherne havde Stormændene atter Magten; men de brugte den ikke med Maadehold. De tilsidesatte tvært imod alle Hensyn til Ret og Ære, og vare navnlig i høj Grad modtagelige for Bestikkelser. Det vidste den snilde Prins Jugurtha af Numidien, Massinissas Sønnesøn, og derfor tog han ikke i Betænkning at dræbe sine to Fætttere, med hvem han skulde dele Magten over Numiderne. Han bestak først nogle af de mest ansete Senatorer, i det Haab, at de

kunde faa Senatet til at tie til hans Udaad. Men Senatet fandt dog, at denne Ugjerning ikke burde taales, og en Hær blev derfor sendt til Afrika. Jugurtha bestak imidlertid dennes Fører, og det saa aabenlyst, at Romerne mærkede det. For at faa Hærføreren dømt, gav de Jugurtha frit Lejde til Rom, for at han kunde vidne i Sagen. Jugurtha rejste da til Rom, men en bestukken Tribun bød ham højtidelig at tie med sine Oplysninger. Da han forlod Rom, kunde han derfor med Rette udraabe: „Se der en Stad, som er til Salg, naar den blot kan finde en Kjøber!“ Krigen begyndte igjen, og Jugurtha greb atter til Bestikkelser. Først da den retsindige Metellus var bleven Romerhærens Fører, fik han en Modstander, der ikke kunde vindes ved Guld. Men Folket var misfornøjet med Metellus, fordi han var en stolt Adelsmand. Ved Almuens og Fredsvennernes Hjælp lykkedes det en af Metellus' Underanførere, den tapre, men raa og ærgjerrige Gajus Marius, at blive valgt til Consul. Han tvang selv Jugurtha til at flygte til Mavritanien (Marokko), og hans Kvæstor, den senere saa navnkundige Lucius Cornelius Sulla, fik Jugurtha udleveret. Til Løn fik Marius en „Triumf“ og ved denne maatte den fangne Numiderkonge gaa foran Marius' Vogn. Efter Triumftøget blev Jugurtha kastet i et af Capitoliums underjordiske Fængsler, og der sultede han ihjel.

Strax efter at Marius havde sejret over Jugurtha, fik han Lejlighed til at udmærke sig i nye Krige. To Folkeslag, Tevtonerne og Cimbrerne, trængte fra Nord i store Skarer frem mod Romerriget. Tevtonerne vare Germanere og Cimbrerne rimeligvis af keltisk Stamme. Det var kæmpestore Mennesker, klædte i Dyreskind og væbnede med store Skjolde og tunge Køller; under Kampen udstødte de vilde Hyl. Efter at flere Hærførere forgjæves vare sendte imod dem, blev Marius flere Aar i Træk udnævnt til Consul, og han var heldig. Han slog Tevtonerne ved Aix (i Provence) og Cimbrerne ved Vercelli (102 og 101). Til Løn for sine Sejrvindinger fik han Consulatet for sjette Gang og Hædersnavnet „Roms tredje Stifter“.

Stormændene saa med Uvilje paa denne „ny Mand“,

om hvem Folket flokkedes, og de samlede sig til Modstand om Adelsmanden Sulla. Der forefaldt Pøbel-optøjer og Gadekampe i Rom mellem Marius' og Sullas Tilhængere, og Statens Tilstand forværredes fra Dag til Dag. Forbundsfolkene, som havde alle de Byrder, men ikke de Rettigheder, der fulgte med Borgerretten, begyndte at indtage en truende Holdning. Da fremstod en Tribun og foreslog, at alle Roms Forbundsfolk skulde have Borgerret. Den dristige Tribun blev slaaet ihjel for det Forlags Skyld; men da Forbundsfolkene hørte dette, greb de til Vaaben, og den saakaldte „Forbunds-krig“ udbrød. I den udmærkede Sulla sig meget, men Romerne holdt det dog for raadeligst at indrømme Forbundsfolkene Borgerret (89). Denne Krig var næppe til Ende, før en ny udbrød. Mithridates, Konge i Pontos (ved det sorte Hav), søgte at samle de asiatiske og græske Stater, der sukkede under Romernes Aag, til et stort Forbund. Han erobrede selv en Del af Romernes Besiddelser i Asien og sendte en Hær til Grækenland for at hjælpe de oprørske Athenære og Bøotere. Paa hans Bud bleve 80,000 Romere rundt i Lilleasien ihjelslagne paa én Dag. Romerne udnævnte Sulla til Hærfører mod Mithridates, men Marius fik siden ved en Folkeforsamlings Beslutning Anførselen overdraget til sig. Sulla var allerede i Færd med at sætte over til Grækenland; men da han fik Nys om Marius' Rænker, gik han mod Rom („den første Borgerkrig“). Sulla tvang Marius til at flygte, og drog saa mod Mithridates. Den mægtige Konge blev slagen og maatte afstaa de erobrede Lande og sin Flaade samt tillige betale en stor Sum Penge. Medens Sulla var paa dette Tog, kom Marius tilbage til Rom og lod sig for syvende Gang vælge til Consul. Han havde dog ingen Glæde deraf. Misundelse over Sullas Hæder og indre Uro gjorde ham Livet utaaleligt, og han søgte forgjæves ved overdreven Nydelse af Vin at glemme sine skuffede Forhaabninger. Faa Dage efter at han havde tiltraadt sit syvende Consulat, døde han af en hidsig Feber (86).

Da Sulla var vendt tilbage fra Toget mod Pontos, slog han først Folkepartiets Hære i flere Slag i Syditalien, og derpaa rykkede han mod Rom. Samniterne

havde gjort Oprør, men Sulla slog ogsaa disse Fjender. Han lod sig derpaa udvælge til Diktator og kaldte sig „Felix“ (o: den lykkelige). Hans politiske Modstandere bleve myrdede, og Myrderiet blev til sidst saa vildt, at Sulla blev opfordret til at nævne, hvem han vilde skaane. „Det véd jeg ikke,“ svarede han. „Saa nævn os da dem, som du vil tage Livet af,“ sagde en Senator. „Det skal jeg,“ svarede Sulla, og derpaa affattede han en „Proskriptionsliste“. De, hvis Navn fandtes paa denne, bleve erklærede for fredløse, saa at enhver, der mødte dem, kunde slaa dem ihjel, og Morderne fik endog Løn for deres Gjerning. De proskriberedes Ejendomme tilfaldt Statskassen. Flere Dage i Træk blev der sat nye Navne paa Proskriptionslisten, især velhavende Borgere. „Det er mit Landsted, der slaar mig ihjel,“ sagde en af de proskriberede. Da Rom var ryddet for Demokrater, udstedte Sulla de saakaldte „corneliske Love“, der indskrænkede Folke-tribunernes Myndighed og lagde hele Magten i Aristokraternes Hænder. Da Adelens Sejr derved var sikret, nedlagde Sulla imidlertid pludselig sin Diktatur og trak sig tilbage til sit Landgods, hvor han delte sin Tid mellem Studier og Udskejelser. Aaret efter døde han af Blodstyrtning (78). Hans Lykke gav siden andre dristige Mænd Mod til at forsøge paa at indføre Enevælden i Rom, og Tiden til en saadan Statsforandring kom snart.

Pompejus og Cæsar.

Da Sulla var død, traadte Gnæus Pompejus i Spidsen for Stormændene. Han var en helttemodig Æventyrer, der vandt Soldaterne ved Kjækhed og Folket ved Mildhed og Venlighed. Allerede under Sulla havde han udmærket sig meget. Da han engang kom tilbage fra et vanskeligt Krigstog, hilsede Sulla ham med Hædersnavnet „den store“. Pompejus var dog ikke tilfreds dermed; han vilde have en Triumf. Sulla vilde ikke indrømme ham den, da han ikke engang var Senator. „Husk paa, at den opgaaende Sol har flere Tilbedere, end den nedgaaende,“ vovede den ærgjerrige Yngling

at tilraabe Sulla, og denne følte sig saa slaaet af dette Udsagn, at han sagde: „Lad ham faa Triumfen! lad ham faa faa Triumfen!“

Efter Sullas Død undertvang Pompejus først de Tilhængere af Marius og Folkepartiet, der havde samlet sig i Spanien. Derfra gik han tilbage til Italien, hvor han strax fik Lejlighed til at vinde nye Lavrbær. Halvfjerdsindstyve Gladiatorer*) vare flygtede bort fra Fægteskolen i Capua, og til dem sluttede en Mængde Slaver og Folkets Bærme sig, saa at deres Fører, Thrakeren Spartakos, snart saa sig i Spidsen for 50,000 Mand. Consulen Crassus vandt flere Sejre over den uordnede Hær, men Pompejus sprængte de sidste Rester af den, saa at han fik Æren for at have endt Krigen. Romerne plagedes den Gang meget af Sørøverne i Middelhavet. De opbragte Kornskibe, som gik til Rom fra Afrika, de plyndrede Kysterne og gik i Land for at fange rige Romere, for hvis Frigivelse de saa forlangte store Løsepenge. For at faa en Ende paa dette Uvæsen, overdrog Folket Pompejus uindskrænket Myndighed paa alle Have, og i kun tre Maaneder rensede han Middelhavet for de dristige Sørøvere.

Imidlertid havde Roms gamle Fjende, Mithridates, paa ny angrebet Romernes Venner i Asien. Først gik Lucullus imod ham, og Mithradates blev bragt i en saa stor Knibe, at han maatte tage sin Tilflugt til sin Svigersøn Tigranes, Kongen i Armenien. Lucullus gik derpaa mod Tigranes, som han slog i et stort Slag, og han tænkte allerede paa at gaa videre, da en Soldateropstand tvang ham til at nedlægge Kommandoen. Han havde nemlig gjort sig forhadet af Soldaterne ved sin Strænghed og Haardhed. Da Soldaterne nægtede Lucullus Lydighed, fik Pompejus Kommandoen over hans Hær. Lucullus, der var saa stræng imod andre, drog til Rom for selv at leve saa blødagtig, at et „lucullisk Levned“ siden er blevet et Ordsprog. Pompejus havde sin gamle Lykke. Tigranes blev tvungen

*) Gladiatorer kaldtes de Trælle eller lejede Folk, der i Fægteskoler undervistes i forskellige Slags Fægtning. Ved Folkefester bleve de førte frem for at forlyste Romerne ved at kæmpe sammen.

til at afstaa Syrien, Mithridates flygtede og dræbte sig selv, saa at Bithynien og Pontos ogsaa blev romerske Provinser. Efter tillige at have bragt Kapadokien, Galatien og Palæstina i Afhængighed af Rom holdt Pompejus en glimrende Triumf.

Medens Pompejus udvidede Rigets Grænser i Asien, blev Rom truet af en socialistisk Opstand. En lastefuld Adelsmand Catilina samlede en Del gjældtyngede Adelsmænd og Pøblen om sig, for ved en Revolution at vinde Magten. Hans Sammensværgelse blev opdaget af Consulen, den store Taler, Cicero, og Catilina maatte flygte fra Rom. I Etrurien blev den Hær, han havde samlet, nedsablet efter en heltemodig Modstand.

Da Pompejus kom hjem, fandt han en farlig Medbejler til den højeste Magt i Folkepartiets Leder, Gajus Julius Cæsar. Cæsar var af gammeladelig Byrd, men dog en Ven af Folket. Som ung Menneske ægtede han en Datter af en af Folkepartiets Mænd. Sulla vilde tvinge ham til at forskyde sin Hustru, men i Steden for at adlyde flygtede Cæsar fra Rom. Siden gik Adelen og Vestalinderne i Forbøn for ham, og Sulla tog ham atter til Naade, men tillige sagde han til Cæsars Talsmænd: „Hvis I vare kloge, vilde I se, at der i ham er mange Marius'er.“ Ved at give kostbare Skuespil og ved at hædre Marius' Minde vandt Cæsar stor Yndest hos Folket, men hans Ærgjerrighed vilde ikke lade sig nøje med mindre end den højeste Magt i Staten. „Hellere Nummer én i en lille By, end Nummer to i Rom,“ skal han engang have sagt. Han indsaa imidlertid, at han foreløbig intet kunde udrette uden i Forbindelse med Pompejus, og derfor nærmede han sig til ham. Baade Pompejus og Cæsar trængte imidlertid til Penge for at kunne vedligeholde Folkets Yndest og bestikke Senatorerne. Derfor blev den rige Crassus tagen med som Tredjemand i det hemmelige „Triumvirat“ (Tremandsvælde), som dannedes (60). Ved dette Triumvirat blev den romerske Stats gamle Forfatning i Virkeligheden afskaffet, og Enevælden indført. Vel var Magten endnu delt imellem tre, men det var strax klart, at denne Ordning ikke vilde vare længere, end til at en af Tremændene blev stærk nok til at regere alene.

Cæsar blev Consul og fik efter Consulatet begge Gallierne som Provins. Gallerne udmærkede sig efter de romerske Forfatters Vidnesbyrd ved tre Ting: Kvindekjærlighed, voldsom Tapperhed og aandfuld Tale; disse tre Træk gjenkjender man let hos deres Efterkommere, Franskmandene. I Gallien viste Cæsar sin overlegne Hærførerdygtighed ved en Række heldige Kampe, som udvidede Romerrigets Grænser til Rhinen. Han overskred ogsaa denne Flod og satte over Kanalen til Britannien, men mere for at indjage Germanerne og Briterne Skræk end for at gjøre Erobringer. Siden Cæsars Dage var hele Gallien stadig under Rom, og Romersproget fortrængte det gamle galliske Maal saa fuldstændig, at der næsten ikke er Spor tilbage af dette i det fra Latinen stammende franske Sprog. Medens Cæsar kæmpede i Gallien, var Crassus dragen til Syrien i Haab om at samle store Skatte der. Partherne, som havde grundet et Rige mellem Evfrat og Indus, lokkede ham imidlertid ind i Mesopotamiens Ørkener, og der slog de hans Hær og dræbte ham. For at spotte hans Pengegriskhed fyldte Partherne Ligets Mund med Guld. Den tredje af Triumvirerne, Pompejus, var derimod bleven i Rom og havde ladet sig udvælge til Eneconsul. Han var skinsyg paa Cæsars Krigshæder og fik Senatet til at vedtage, at Cæsar skulde nedlægge sit Statholderskab og sende sine Tropper hjem; men Cæsar adlød ikke. Med de Ord, „Tærningerne ere kastede“, satte han over Floden Rubicon og gik mod Rom. Pompejus havde tidligere i sit Overmod sagt, at „han blot behøvede at stampe i Jorden for at faa Legioner frem,“ men da Cæsar rykkede imod ham, flygtede han til Grækenland. Cæsar forfulgte ham dog ikke strax, men han gik først til Spanien, hvor Pompejus havde Tropper, da dette Land havde været tildelt ham som Provins. Største Delen af den spanske Hær gik over til Cæsar, som derpaa, forstærket med disse Tropper, gik mod Pompejus. Det afgjørende Slag stod ved Farsalos i Thessalien (48), hvor Cæsar vandt en glimrende Sejr. Pompejus flygtede til Ægypten, men Ægypterkongen Ptolemæos lod ham snigmyrde og hans Lig henkaste ujordet paa Strandbredden. Ptolemæos laa nemlig den Gang i Strid med sin Søster Kleopatra om Kronen,

og ved dette Skridt haabede han at vinde Cæsars Yndest; men det lykkedes ham ikke.

Da Cæsar kom til Ægypten, fældede han Taarer over Pompejus' sørgelige Skæbne og tog strax Kleopatras Parti. Han maatte dog med Vaaben i Haand vinde Ægypten til hende, men dertil var han ogsaa villig; thi hendes Skjønhed havde aldeles betaget ham. Da han havde tilintetgjort Modstanden mod Kleopatras Tronbestigelse, gik han mod Mithridates' Søn, Farnakes; over ham vandt han en saa let Sejr, at han skrev hjem til Rom: „Jeg kom, jeg saa og sejrede“ („veni, vidi, vici“). Efter et kort Ophold i Rom drog han over til Afrika, hvor den yngre Cato havde samlet Modstanderne af Enevælden og Pompejanerne om sig. Cato tabte Slaget ved Thapsus, og derpaa dræbte han sig selv for ikke at overleve Friheden. Cæsar fik en prægtig Triumf til Løn for sine Sejre. Efter at have triumferet gik han atter til Spanien, hvor Pompejus' Sønner havde samlet en stor Hær. Der sejrede han i et blodigt Slag, i hvilket han, som han selv sagde, „kæmpede for Livet“; men dermed var ogsaa den sidste Modstand mod Enevælden brudt.

Da Cæsar atter kom til Rom, blev han hilset som „Fædrelandets Fader“ og valgt til Diktator paa Livstid. Han gjorde som saadan en Mængde nyttige Indretninger; blandt andet forbedrede han Kalenderen („den julianske Kalender“)*. Hans Stolthed og hans Foragt for Friheden stødte imidlertid mange fra ham, og der blev dannet en sammensværgelse imod hans Liv. I Spidsen for den stod hans Ven, Marcus Brutus, der allerede ved sit Navn blev tilskyndet til at kæmpe for Friheden. De sammensvorne valgte den 15de Marts (44) til Udførelsen af deres Forehavende. Paa denne Dag skulde der nemlig i Senatet forhandles om en Partherkrig, som Cæsar tænkte paa at begynde.

*) Først mod Slutningen af det 16de Hundrebaar skete der atter en Reform i Kalenderen ved Pave Gregor XIII; denne „gregorianske“ Kalender („ny Stil“, blev efter et Hundredaars Forløb ogsaa fulgt af Protestanterne, og kun den græskkatholske Kirke regner endnu Tiden efter den „julianske“ Kalender („gammel Stil“).

Der var i Romernes gamle Varselsskrifter, de saakaldte „sibyllinske Bøger“, spaaet, at Partherne kun kunde overvindes af en Konge, og det hed sig, at Cæsar vilde lade sig tildele Kongenavn udenfor Italien. En Spaamand havde advaret Cæsar for den 15de Marts, og denne Spaamand mødte Cæsar, da han paa den Dag gik til Senatet. „Nu er den 15de Marts kommen“, sagde Cæsar. „Ja kommen“, svarede Spaamanden, „men ikke til Ende.“ En anden Mand rakte Cæsar et Brev, i hvilket Sammensværgelsen var aabenbaret, men Cæsar gav sig ikke Tid til at læse det. Da han havde taget Sæde i Senatet, flokkedes de sammensvorne om ham og saarede ham med deres Dolke. Da Cæsar saa Brutus udraabte han: „Ogsaa Du, min Søn!“ Derpaa hyllede han sit Hoved i Togaen og faldt død om ved Foden af Pompejus' Billedstøtte.

Det andet Triumvirat.

Først jubele Romerne over „Tyrannens“ Fald, men da Cæsars Ven, Marcus Antonius, ved Ligfærden i en Tale havde skildret hans Storhed og Godhed, blev Folket aldeles omstemt. Da Morderne mærkede Omslaget i Folkestemningen, flygtede de til Grækenland. Senatet saa med Uvilje Antonius' voxende Yndest hos Folket og indledede derfor en Forbindelse med Cæsars Slægtning og Adoptivsøn, den nittenaarige Gajus Julius Cæsar Octavianus. Octavian var Cæsars Arving, men Antonius forholdt ham Arven; derfor var han tilbøjelig til at slutte sig til Senatet. Som Cæsars Navn vandt han de gamle Soldater, og da han solgte sine egne Ejendomme, for at kunne give Folket, hvad Cæsar havde tiltænkt det i sit Testament, blev han lige saa elsket, som Antonius blev hadet. Da Cicero i Senatet havde holdt nogle heftige, „filippiske“ (se S. 35) Taler mod Antonius, blev denne erklæret for Statens Fjende, og en Hær blev sendt ud imod ham. Da begge Consulerne faldt i Kampen, lovede Tropperne at følge Octavian, og han troede sig nu stærk nok til at kunne bryde det unaturlige Forbund med sin Adoptivfaders Modstandere. Derimod nærmede han sig til Antonius og sluttede med ham og Lepidus det andet Triumvirat (43). Medens det

første havde været en hemmelig Forbindelse, var det andet Triumvirat aldeles aabenlyst. Nye Proskriptioner fjernede Triumvirernes og Enevældens Fjender, blandt andre den gamle Cicero, og gav Statens Herrer Midler i Hænde til at lønne deres Venner.

Da Triumvirerne havde bragt Rolighed til Veje i Italien, drog de mod Cæsars Mordere, der under Anførsel af Brutus og Cassius havde samlet en stor Hær i Makedonien. Paa Sletten ved Filippi stod det afgjørende Dobbeltslag (42). Cassius maatte vige for Antonius, men Brutus drev Octavian tilbage. Da Cassius saa sine Folk vige, dræbte han sig selv. Tyve Dage senere fornyede Triumvirerne Slaget, og den Gang var Brutus uheldig. Han maatte flygte med nogle faa Venner, men det blev strax klart for ham, at alt var tabt. For at undgaa at falde i Fjendevold bad han en af sine Venner om at støde et Sværd i hans Bryst, og saaledes døde „den sidste Romer“.

Filippi blev Fristatens Grav. I den følgende Tid kæmpedes der ikke mellem Frihedens og Enevældens Venner, men kun imellem Enevoldsherrer, der vilde rive hele Magten til sig. Først delte Triumvirerne Riget: Octavian fik Vesterledet, Antonius Østerledet, og Lepidus Afrika, men denne sidste blev snart skudt til Side. Antonius førte et vildt Liv ved Kleopatras Hof, og forskød sin Hustru, Octavians ædle Søster Octavia. Han skjænkede store Provinser til Kleopatra og hendes Børn og glemte rent sit Fædreland. Octavian troede derfor at have Udsigt til at faa sin Medbejler stødt fra Magten, og han fik Senatet bevæget til at erklære Kleopatra Krig. I Virkeligheden var Senatsbeslutningen rettet mod Antonius, men man vilde undgaa Skindet af en Borgerkrig. Ved Forbjærget Aktion paa Grækenlands Vestkyst mødtes Vestens og Østens Flaader og Hære (31). Octavians udmærkede Admiral Agrippa sejrede. Kleopatra, der havde fulgt Antonius med sin Flaade drog bort midt under Kampen, og Antonius fulgte hende til Ægypten. Octavian forfulgte imidlertid sin Fjende, og da Antonius hørte, at Octavian var i Nærheden af Alexandrien, dræbte han sig selv. Kleopatra søgte at vinde Octavians Kjærlighed, som hun havde vundet Cæsars og Antonius', men da hun mærkede, at Octa-

vian kun tænkte paa at bevare hende for sin Triumf, lod hun sig efter Fortællingen bide ihjel af en Slange.

Augustus.

Paa denne Tid havde det romerske Rige omtrent naaet sin største Udstrækning. Det strakte sig fra Atlanterhavet til Evfrat, og fra Rhinen og Donau til Atlasbjergene og Nilens Katarakter. I det uhyre Rige blomstrede Literaturen; den nærmest følgende Tid var det latinske Sprogs „Guldalder“. Octavians Ven Mæcen as beskyttede Kunst og Videnskab med saa stor Gavmildhed, at hans Navn siden er bleven et Fællesnavn for Kunstens og Videnskabens Velyndere. Virgilius efterlignede Homeros i sin „Sang om Æneas“ (Æneiden), og Horatius udtalte i sine „Oder“ en let og glad Livsanskuelse, medens han i sine „Satirer“ og „Breve“ drev Skæmt med Tidens Svagheder. Ovidius skrev „Metamorfoserne“, en Mytologi paa Vers, og den frigivne græske Slave, Fædros, udgav en berømt Samling Fabler. Og saa Historieskrivningen trivedes. Cæsar beskrev baade Gallerkrigen og den første Borgerkrig, Sallustius den jugurthinske Krig og Catilinas Sammensværgelse, og Livius fortalte vidtløftig Roms Historie fra de ældste Tider. Gode Veje lettede Samfærdslen mellem Rigets forskellige Dele, og de Levninger af Theatre, Badehuse og Vandledninger, der findes ikke blot i Rom, men i alle større Byer, fortæller Efterverdenen om den Tids Foretagelsesaaand.

Men bagved den glimrende Overflade skjultes megen Usselhed. Den gamle romerske Aand var vegen helt bort, Kjærligheden til Friheden var forsvunden, og Familielivet var opløst. Borgerkrigen havde berøvet den romerske Stat mange af de bedste Mænd og i Rom samlet store Pøbelskarer, som kun tænkte paa „Brød og Skuespil“, Føde og Forlystelser. Provinserne bleve underkuede og udsugede for at skaffe de romerske Stormænd Midler til at føre Kampen sammen. Under saadanne Forhold faldt det ikke Octavian vanskeligt at forvandle Fristaten til et Enevoldsrige. Ved at tage Enevoldsmagt blev han og hans nærmeste Efterfølgere den romerske Adels svorne Fjender; men disse Enevoldsherrer

bleve saaledes Hævnere for den af de romerske Stormænd underkuede Verden. Octavian gav dog saa meget efter for Romernes Had til Despotiet, at han ikke lod sig kalde „Konge“. Han lod Fristatens Embeder og Myndigheder bestaa, men sørgede for, at de dels samledes i hans egen Haand, og dels blev tildelte hans Venner. „Cæsar“ (hvoraf Ordet „Kejser“ kommer) og „Augustus“ (den ærværdige) vare de Navne, med hvilke han blev hilset af Folket og det smigrende Senat. Med en vindende Fremtræden forbandt Octavian Snildhed; han var en Mester i Forstillelse og forstod at nytte Menneskenes svage Sider paa bedste Maade. Derfor lykkedes det ham med Lempe at sætte det igjennem, som Cæsar forgjæves havde ofret Livet for.

Augustus førte ogsaa som Enevoldsherre flere Krige. Hans Stifsønner Tiberius og Drusus erobrede Syddonaulandene og kæmpede siden i Rhinegnene mod Germanerne. Da den romerske Hærfører Varus søgte at indføre romerske Love iblandt de kjække Germanere, rejste disse sig under Herman og slog Varus i Tevtoburgerskoven. Augustus modtog Budskabet om dette Nederlag med Sorg, og raabte: „Varus! Varus! giv mig mine Legioner igjen!“ I sit Hjem var den mægtige Hersker saare uheldig. Nogle Børnebørn, som han elskede, døde tidlig; hans egen Datter Julia førte et saa tøjlesløst Levned, at hun maatte forvises til en Ø, og sin Stifsøn Tiberius havde han ingen Tillid til. Da Augustus under et Ophold i Campanien mærkede, at Døden nærmede sig, forlangte han et Spejl og lod sit Haar ordne; derpaa sagde han til sine Venner: „har jeg ikke spillet min Rolle i Livets Skuespil godt“, og kort efter døde han (14 Aar e. Kr.). Under Kejser Augustus blev Jesus født i Betlehem.

Cæsarerne.

Efter Augustus' Død overtog Tiberius Regeringen. Han lod først, som om han meget nødig vilde være Statens Styrer, men da han havde faaet Magten, førte han et grusomt Regimente. Hans Brodersøn Germanicus kæmpede heldig mod Germanerne; men hans Lykke vakte den mistroiske Kejsers Skinsyge. Den

tapre Helt blev kaldt hjem og kort efter sendt til Asien, hvor han døde af Gift. Tiberius berøvede Folkeforsamlingerne hele deres Indflydelse, og Senatet, der kun var sammensat af Smigrere, sank ned til at blive et lydigt Redskab i Kejsers Haand. Den snu og lastefulde Sejanus, Anføreren for Livgarden, den saakaldte „prætorianske Kohorte“, gik Tiberius til Haande ved hans hemmelige og aabenbare Bestræbelser for at fjerne Frihedens Venner og alle, som kunde vække Kejsers Skinsyge. Til sidst forlod Tiberius Rom for paa den lille Ø Capri uforstyrret at kunne tilfredsstille sine Lyster, og Sejanus havde Magten i Byen i hans Sted. Men da Tiberius mærkede, at Sejanus stræbte efter at blive Hersker, lod han ham dræbe. Tiberius tænkte nu paa at vende tilbage til Rom igjen, men han naaede ikke saa vidt. En Dag faldt han i Afmagt, og da man troede, han var død, blev hans Adoptivsøn, Caligula, udraabt til Kejser. Ligesom det var sket, kom der det Bud, at Tiberius endnu levede og forlangte noget at spise. Da gik Macro, den nye Anfører for Prætorianerne, rask ind til Tiberius og kvalte den gamle Mand i Dynerne (37 e. Kr.). Under Tiberius falder Jesu Virksomhed og Frelsergjerning. Caligula var en endnu værre Regent end Tiberius. Snart kunde han glæde sig ved Dans og Sang, snart ved at se paa Henrettelser og ved at høre paa Skrig af Mennesker, der pintes. Han udgav sig selv for Gud og lod Templer bygge, i hvilke hans eget Billede stilledes op til Tilbedelse. Samtidig førte han i sit Palads et Liv, der vidnede om den mest skamløse Frækhed. I fire Aar udholdt Romerne denne vanvittige Tyran; saa blev han dræbt af nogle sammensvorne Officerer. Hans Farbroder Clavdius blev derpaa af Prætorianerne udraabt til Kejser, efter at han havde givet hver enkelt Soldat omtrent 2000 Kroner. Clavdius var en svag Mand, der lod sig lede af Kvinder og frigivne. Hans sidste Hustru Agrippina lod ham forgive ved en Ret Trøffer for at skaffe sin Søn af første Ægteskab, Nero, paa Tronen. Nero regerede godt saa længe, som han fulgte de Raad, hans Lærere, den ædle Filosof Seneca og Prætorianerhøvdingen Burrus, gav ham. Da han saaledes engang skulde underskrive en Dødsdom, sagde han: „Gid jeg ikke

kunde skrive!“ Men snart blev alt anderledes. Han lod sin Halvbroder, sin Moder, sin Hustru, Seneca, og mangfoldige andre dræbe. For at danne sig en Forestilling om Trojas Brand og for at faa en smukkere Hovedstad bygget, lod han stikke Ild paa Rom, og ved den uhyre Ildebrand, der varede i 6 Døgn, blev over Halvdelen af Byen lagt i Aske. De Kristne maatte bære Skylden for Branden, og der udbrød en Kristenforfølgelse, i hvilken Apostlen Peter blev korsfæstet og Pavlus halshugget. Mange kristne Mænd og Kvinder bleve levende dyppede i Tjære, bundne til Stænger og derpaa antændte for at tjene som Fakler. Nero havde den Tro, at han selv var en stor Sanger. Han drog om fra Sted til Sted og sang paa Theatrene, ledsaget af en Skare Riddere, der nedværdigede sig selv til at være Klappere. Til sidst blev det dog Romerne for galt; der udbrød en Opstand, og Nero maatte flygte. Han skjulte sig paa en Landejendom, der tilhørte en af hans frigivne. Da han hørte Forfølgernes Heste trampe, dræbte han sig ved denne frigivnes Hjælp efter gjentagne Gange at have udraabt: „Ak, hvilken Kunstner taber Verden ej i mig!“ Med ham uddøde Cæsarerne af det juliske Hus (68). Den forfærdelige Fordærvelse, der kom frem under Nero, er skildret med Vid og ædel Harne af Satiredigteren Persius.

Flavierne og deres nærmeste Efterfølgere.

Efter Neros Død udvalgte Hærene paa fire forskellige Steder i Riget hver sin Kejser; men kun Føreren for Hæren i Jødeland, den dygtige Flavius Vespasianus, kunde hævide sin Magt. Da han drog til Rom som Kejser, overlod han Anførslen til sin Søn Titus, og denne indesluttede Jerusalem. I den ulykkelige Stad herskede der indre Kampe mellem forskellige Partier, og Hungersnøden steg til en saa forfærdelig Højde, at en Moder endog dræbte og spiste sit eget Barn. Selv efter at Romerne vare trængte ind i Staden, forskansede Jøderne sig ved Templet og kæmpede der med Fortvivlelsens Heltemod, men da Templet mod Titus' Vilje var opbrændt, blev den sidste Mødstand brudt. Der blev ikke ladet Sten paa Sten tilbage

af den hellige Stad, og da dens Indbyggere tresindstyve Aar senere gjorde Opstand under en falsk Messias, bleve de spredte over hele Jorden. Til Minde om Titus' Sejr rejstes en herlig Triumfbue i Rom, smykket med Basrelieffer. Vespasianus var en god Kejser, der førte en sparsommelig Styrelse og gjenoprettede den forfaldne Krigstugt i Legionerne. Allerede under Clavdius havde Romerne begyndt at gjøre Erobringer i Britannien; Vespasianus' Hærfører Agricola trængte nu frem til Højskotland, og i omtrent 400 Aar stod den største Del af den britiske Ø under Rom. Ruinerne af det mægtige flaviske Amfitheater (Colisséo), der kunde rumme over 80,000 Tilskuere, staar endnu som et Minde om Vespasianus' store Byggeforetagender. Titus, der fulgte Faderen paa Tronen, blev saa elsket, at han fik Navnet „Menneskeslægtens Lyst og Glæde“. Under hans Regering ødelagde et Udbrud af Vesuv Stæderne Herculanium, Pompeji og Stabiae. Ved dette Udbrud omkom den lærde Plinius den ældre. Hans Slægtning, den yngre Plinius, har skildret Begivenheden i et Brev til den udmærkede Historie-skriver Tacitus, en af den saakaldte „Søvalders“ ypperste Forfattere. For omtrent 100 Aar siden begyndte man at udgrave Pompeji, og disse Udgravninger, der stedse fortsættes, har givet os et Indblik i Oldtidens Liv og forøget vor Kjendskab til dens Kunst. Efter Titus kom Vespasianus' anden Søn Domitianus paa Tronen. Han var en grusom Tyran, der kun fandt Glæde ved at se paa Dyrekampe og Fægterlege; men efter ham fulgte en Række gode Kejsere. Spanieren Trajanus, der blev hædret med Tilnavnet „den bedste“, var en dygtig Kriger. Paa Rigets Nordgrænse kæmpede han med Dacerne ved Donau, som han fratog et Stykke Land, der blev kaldet Provinsen Dacien (Vallakiet og Transsilvanien). Den der boende Befolkning blev saaledes paavirket af Romerne, at den glemte sit Modersmaal og antog et forvansket latinsk Maal. Fra den stammer de nuværende „Rumænere“. Paa Østgrænsen stredes han med Partherne, og ogsaa der gjorde han Erobringer. Til Minde om hans Sejre rejste Senatet og Folket den store „Trajansøjle“ paa det ulpiske Torv i Rom, hvor Trajan selv havde opført mange Pragtbygninger.

Under ham levede Satiredigteren Juvenalis. Trajanus' Slægtning og Efterfølger Hadrianus tænkte mere paa at forsvare end paa at udvide Rigets Grænser. Han var en højt dannet Mand, der forøgede sine Kundskaber ved talrige Rejser i Øst og Vest. Ved hans Hof levede den græske Historieskriver Plutarkos, der blandt andet i en sammenlignende „Helte-Historie“ har givet Karakteristiker af flere af Oldtidens største Mænd. Saa vel i Italien som i Provinserne findes endnu talrige Levninger af arkitektoniske Arbejder, der skyldes Hadrianus' Regeringstid (Villaen i Tivoli, Mausoleum, Engelsborg). Hans Adoptivson og Efterfølger Antoninus den fromme var en endnu fredeligere Kejser. Han vilde „hellere holde én Borger i Live, end dræbe tusende Fjender“; derfor førte han ingen Krige. Men efter ham fulgte en Kejser Marcus Avrelius Antoninus Filosofen, der var stor baade i Krig og Fred. Han kæmpede paa Rigets Nord- og Østgrænse, og midt under Lejrlivets Uro skrev han et Skrift „Selvbejdelserne“, hvori han har udtalt sin stoiske Tænkemaade (se S. 36) i et skjønt og ædelt Sprog. Med Marcus Avrelius' Søn, Commodus, begynder Kejserdømmets Forfaldstid. Commodus var en raa Vellystning, der ikke undsaa sig for at optræde paa Circus som Fægter og Bueskytte. Da han blev myrdet, tiltog Prætorianerne sig Retten til at afgjøre Kejservalget og satte ligefrem Kejserværdigheden til Avktion. Det Soldaterherredømme, der nu oprandt, aabenbarede den Fordærvelse, som havde grebet alle Samfundslag i det uhyre Verdensrige. Kampene paa de østlige Grænser bragte ogsaa Romerne i Forbindelse med Østerlandets Religioner og Sæder, og mange Romere forlod de fædrene Guder for med vilde og usædelige Skikke at blive optagne i de østerlandske „Mysterier“. „Den, der undgaar Overtroens Sump, falder i Vantroens Svælg“, klagede Plutarkos.

Kristendommens Sejr.

Efter Hellig-Aandens Udgydelse gik Jesu Apostle ud i Verden med Evangeliet om Frelsen, og flere og flere blev lagte til de Menigheder, der snart dannede sig i alle Romerrigets Egne. Naar de Kristne ikke

turde samles aabenlyst, mødtes de i afsides Egne og i Katakomber for at styrke hinanden ved Bøn og Sang. Hedningerne spottede og truede, og der gik allehaande onde Rygter om det, der skete i deres Forsamlinger. Løs Tale om Daaben og Nadveren bragte Hedningerne til at beskyldte de Kristne for „at spise Børn“, og den Fasthed, hvormed de vægrede sig ved at ofre til Kejsereens Billeder, gjorde, at man snart saa Fjender af Staten i dem. Under Nero begyndte den lange Række af Forfølgelser, der gav de Kristne Lejlighed til at vise deres Trofasthed og Heltmod; i Skarer døde de som „Trosvidner“ (Martyrer) for de vilde Dyr eller paa Baalet. Men „Martyrernes Blod blev Kirkens Sæd“; ofte bleve de Soldater, der skulde føre de Kristne bort, selv grebne af Kristendommens Sandhed. Hverken de blodige Forfølgelser eller Hedningernes skriftlige Angreb kunde standse Kristendommens Sejrssløb. Filosofer, der forgjæves alle Vegne havde søgt Sandhed, fandt denne i det enfoldige Evangelium, og de ædlere Aander, der forargedes over den sædelige Fordærvelse, lyttede med Glæde til den kristelige Prædiken om Verdens Forsagelse. Kvinderne, Børnene og Slaverne, der regnedes for intet i Hedenskabet, fik bedre Kaar, hvor Kristendommen trængte frem, og det kristelige Huslivs Renhed og Fred bragte Hedningerne til at studse. Efter omtrent tre Hundredaars Kampe vandt Kristendommen Indgang paa selve Kejsertronen.

Omtrent ved Aaret 300 sad Diocletianus, en Søn af en frigiven Slave, paa den romerske Trone. Han havde delt Riget med nogle Medkejsere for bedre at kunne bekæmpe Fjenderne paa alle Grænserne. Til sidst blev han træt af Kronens Byrde og trak sig tilbage til sit rigt udsmykkede Palads i Salona i Dalmatien for „at plante Kaal“. Efter hans Tronfrasisigelse udbrod der blodige Borgerkrige, som først fik Ende, da den tapre og kloge Constantinus, der oprindeligt kun havde haft Herredømmet over Britannien, Gallien og Spanien, atter samlede Riget til en Enhed. For at naa sit Maal støttede Constantinus sig til det stærke kristne Parti, der nu fandtes alle Vegne. Han foregav, at han havde haft et Syn, hvori han saa et Kors paa Himlen og under det Ordene: „Ved dette

skal du sejre“. Derfor satte han Korset i sin Fane, og da han havde sejret under Korsets Tegn, gjorde han Kristendommen til Statsreligion i Riget. Dog turde han ikke bryde helt med Hedenskabet, og saavel han, som hans nærmeste Efterfølgere vedbleve, trods deres Kristendom, at være romerske „Ypperstepræster“. De Kristne kom dog nu overalt til Ære og Værdighed. Søndagen blev en Hviledag i hele Riget, og i de prægtige Kirker, der byggedes med de hedenske Raadhuse („Basilikaer“) som Forbilleder, var Kejseren og hans Hoffolk stadige Gjæster. Det varede dog ikke længe, før de Kristne fik at føle, at Kejseren Beskyttelse var dyrekjøbt; thi som han var Herre i Staten, vilde han ogsaa være det i Kirken. Constantinus sammenkaldte det første almindelige Kirkemøde i Nikæa, paa hvilket Kirkefaderen Athanasios forsvarede Kristi Guddom mod Vranglæreren Arios fra Alexandrien. Arios' Tilhængere, Arianerne, bleve, efter at have været snart Forfølgere, snart forfulgte, udjagne af Riget. De flygtede da til Barbarerne paa Grænsen, og udbredte deres Lærdomme blandt dem. Det gamle Rom med de mange Minder om Hedenskabet og Fristaten vilde Constantinus ikke have til Hovedstad i det kristelige Enevoldsrige, der var hans Maal. Derfor flyttede han (330) Kejsersædet fra Rom til Bysantion, der laa i en dejlig Egn ved Bosporos og var godt skikket til at være Bindeled mellem Østen og Vesten. Denne Stad, der siden kaldtes Konstantinopel (Constantins By), blev Sædet for et glimrende Hof med østerlandsk Pragt.

Skjønt Constantinus selv havde kæmpet meget for at samle Riget, delte han det dog mellem sine tre Sønner. En af dem, Constantius, fik atter Eneherredømmet, og efter ham fulgte Constantinus' Brodersøn Julianus, ligeledes som Enehersker. Han fjærnede alt det Hofkryb, der fyldte Slottene i Konstantinopel, og førte et tarveligt, næsten kynisk Liv. Oprindeligt var han bestemt til at skulle være kristen Præst, men hans Kjærlighed til den platoniske Filosofi og de hedenske Digtere havde bragt ham til Frafald fra Kristendommen. Som Kejser søgte han at gjenindføre Hedenskabet; han ofrede selv til de gamle Guder og vilde reformere He-

denskabet efter Kristendommens Forbillede. Men hans Planer mislykkedes, og Hedenskabets Afmagt kom klart for Dagen. Efter en toaarig Regering faldt Julianus „den frafaldne“ (Apostata) paa et Tog mod Perserne; han skal døende have udraabt: „Til sidst vandt du dog Sejr, Galilæer!“ Der var ingen, som senere optog hans Tanker, og Kristendommens Sejr var sikret. Snart gik den Taalsomhed, der i Begyndelsen var vist Hedenskabet, over til Forfølgelser, og Trosfriheden blev i den følgende Tid afløst af en alt andet end kristelig Trostvang.

Den store Folkevandring.

Det romerske Rige havde oftere udholdt Angreb af fremtrængende Folkehorder. Gallerne, Cimbrenne og Tevtonerne havde til forskellige Tider truet det med Undergang, men Folkets Kraft og Enighed og dygtige Hærførere havde drevet „Barbarerne“ tilbage. Oprindeligt havde hele Romerfolket været øvet i Vaabenbrug, men siden Cæsars Tid var Krigen bleven et Haandværk, og Folkene bleve i det hele afvante med Krigerlivet. Derfor kunde Romerne ikke holde Stand, da den „store Folkevandring“, hvis Virkninger spores fra Kina til Østersøens Kyster, førte det ene barbariske Folk efter det andet ind over Rigets Grænser.

Hunnerne, et mongolsk Folkefærd fra Mellemasiens Stepper, gav det første Stød til denne mægtige Folkebevægelse. I Slutningen af det fjerde Hundrebaar drog de, vi vide ej af hvilken Grund, hjemmefra gennem den uralske Folkeport ind i Evropa. De vare smaa og hæslige; Dag og Nat sad de til Hest, og det Kjød, som de spiste, gjorde de mørt ved at lægge det under Saddelen. I det nuværende Rusland stødte de paa Østgoterne, som aldeles bleve overvældede af de vilde Horder og maatte følge Hunnekongen som hans Lydfolk. Derpaa vendte Hunnerne sig mod Vestgoterne. Disse havde tidligere taget ved Kristendommen, som var forkyndt iblandt dem af „Goternes Apostel“, Arianeren Vulfila*). Da Romerrigets Kejser paa den Tid

*) Vulfila oversatte Biblen paa Gotisk. Brudstykkerne af hans Værk ere den ældste skriftlige Levning i dette Sprog, der staar de nordiske Folks Oldsprog meget nær.

ogsaa var Arianer, fik Vestgoterne Lov til at tage Bolig sønden for Donau; men de blev urolige Naboer. Kun én Kejser, Theodosius den store, kunde styre dem og de mange indvortes Fjender. Han samlede for sidste Gang hele det romerske Rige. Ved Theodosius' Død (395) deltes det atter mellem hans to Sønner: Honorius og Arcadius.

Honorius, der fik Vesten med Hovedstaden Rom, havde en dygtig Formynder i Vandaleren Stiliko. Denne slog Vestgoternes Konge Alarik, som efter den østromerske Regerings Tilskyndelse havde angrebet det vestlige Rige. Men Honorius lod kort efter Stiliko myrde, fordi han var skinsyg paa hans Hæder. Da førte Alarik sine vilde Krigere mod Rom; han indtog Staden og plyndrede den i tre Dage (410), netop 800 Aar efter Gallernes Plyndring (se S. 46). Efter Alariks Død førte hans Svoger Ataulf Vestgoterne til Syd-gallien, hvor Tolosa (Toulouse) blev deres Hovedstad. Derfra bredte de sig siden over Spanien. Dette Land blev før deres Komme holdt besat af et andet barbarisk Folkeslag, Vandalerne, som, efter at have vandret gennem Gallien, havde taget Bolig der („Andalusien“). Fra den spanske Halvø drog Vandalerne siden (430) over til Afrika, hvor de grundede et Rige omkring Carthago. I Nordgallien havde et tredje Folk, Frankerne, tiltvunget sig Herredømmet over den indfødte Befolkning.

Hen imod Midten af det femte Hundredaar rørte Hunnerne sig atter. I Spidsen for en halv Million raa Krigere drog Hunnekongen Attila, „Guds Svøbe“, skændende og brændende fra Ungarn (o: Hungarien) ind i Gallien. „Græsset“, hed det, „kan ikke gro, hvor Attilas Ganger har traadt“. Attila kom frem til Orleans, men han kunde ikke indtage denne Stad, som mandig værgedes af Bispen der. Da samlede Vestromernes øverste Hærfører Aëtius baade Vestgoterne, Frankerne og Burgunderne, der boede i Rhinlandene, om de romerske Ørne. Paa de catalavniske Marker stod det store „Hunnslag“ (451); Attila blev slaaet og maatte trække sig tilbage. Det var første Gang, Evropa var truet med fuldstændig Undergang, men tillige første Gang den store Folke-

strøm blev dreven tilbage. Næste Aar faldt Attila ind i Italien, og der ødelagde Hunnerne flere Byer, blandt andre Akvileja. Indbyggerne frelst Livet ved at flygte ud paa Øerne udenfor Kysten, da Hunnerne ingen Skibe havde til at sætte efter dem. Paa disse Øer lagde de Grunden til Staden Venezia. Fra Akvileja drog Attila mod Rom, men paa Biskop Leos Forbøn skaanede han Staden. Kort efter døde han, og hans Rige faldt sammen med ham; men endnu længe levede Mindet om de frygtelige Hunner, som vi kan se det i de nordiske Oldkvad og i det tyske Heltedigt „Nibelungenlied“, fra Begyndelsen af det 13de Hundredaar.

Aëtius, der havde reddet Evropa, delte Stilikos Skæbne; han faldt for sin Kejsers eget Sværd. Under de Uroligheder, der i den følgende Tid udbrød i Rom, satte Vandalerne fra Afrika overs til Italien; de plyndrede Rom og ødelagde Stadens Kunstværker („Vandalisme“). Da de vare dragne bort, tiltog Lejetropperne sig atter Magten, og de afsatte og indsatte Kejsere. Da en af disse Skyggekejsere, Romulus Augustulus, nægtede at give Lejetropperne Tredjedelen af Jordegodset i Italien, blev han afsat af disses Fører, Odoaker (476). Siden herskede saa Odoaker selv som „Italiens Konge“ over det vestromerske Rige.

Med dette vestlige Riges Fald er Oldtiden til Ende og Midalderen begyndt. Kristendommens Sejr over Hedenskabet og de barbariske Folkeslags, især Goternes, Fremtræden betegnede Overgangen fra Oldtiden til Midalderen. I Oldtiden var Østen og Syden Historiens Skueplads; i Midalderen kommer Norden og Vesten med.